't Vagevenster 09

Heemkundevereniging

BERCHS-HEEM

Bestuur Heemkundevereniging Berchs-Heem:

Jan van der Burgt
voorzitter
Zevenbergseweg 33
5351 PG Berghem
tel. 0412 - 401183

Herman van de Camp
secretaris
Burg. van Erpstraat 61
5351 AS Berghem
tel. 0412 - 401327

Lambert van Hintum
penningmeester
Clausstraat 5
5351 CJ Berghem
tel. 0412 - 402515

Riny Gremmen,
Zevenbergseweg 31
5351 PG Berghem
tel. 0412 - 402141

Adrie Dollevoet
Spaanderstraat 7
5351 BA Berghem
tel. 0412 - 401428

Jo Hoeks-van Thiel
Harenseweg 1a
5351 NG Berghem
tel. 0412 - 401868

Ans den Brok
St. Willibrordusstraat 21
5351 ED Berghem
tel. 0412 - 401214

Redactie 't Vagevenster:
Adrie Dollevoet
Peter Hoefnagels
Jo Hoeks-van Thiel

Eindredactie en vormgeving:
Bert Akkermans

Inleveren kopij 't Vagevenster:
St. Willibrordusstraat 15n,
5351 ED Berghem
tel. 0412 - 402424

Aanleveren kopij:
indien mogelijk op diskette,
WP-formaat.
Kopij, foto's en ander aangeleverd materiaal worden na plaatsing geretourneerd.

Leden van Heemkundevereniging Berchs-Heem krijgen het verenigingsinformatie- en nieuwsblad, 't Vagevenster, gratis thuisbezorgd.

Losse nummers f. 8,-
exclusief verzendkosten,
aan te vragen bij de secretaris:
Herman van de Camp
Burg. van Erpstraat 61
5351 AS Berghem
tel. 0412 - 401327

Rekeningnummer Rabobank:
1065 16 817
t.n.v.: Heemkundevereniging Berchs-Heem

K.v.K. nr. V219728

't Vagevenster nummer 9, juli 1996

Inhoud

Soeur St. Jacob - Anna van den Heuvel 278
Corrie en Piet van Iperen -
Sjaak en Rina van den Heuvel -
Orde van de Witte Zusters van Afrika

Aanwinst voor Berchs-Heem 287
Antoon van Genugten

Henk Luijerink onderscheiden 289
Bert Akkermans

Den Heihoek
Van agrarische wijk naar dorpsstraat 291
Lambert van den Heuvel - Bert Akkermans

Pauselijke Zegen 328
Pastoor A. van Genugten

Het verzamelvirus 330
Lambert van Hintum

Van de Redactie

In dit nummer van 't Vagevenster weer veel informatie.
Een artikel over missiezuster Sr. St. Jacob - Anna van den Heuvel. Haar leven en werken als Witte Zuster van Afrika in Tanganyika. In 1955 overleed Sr. St. Jacob in Karema. Medezuster Sr. Raymunda, Thérèse de Bont, bleef tot het einde aan haar zijde en beschreef die laatste weken.
Twee artikelen van Antoon van Genugten. De serie historische uitgaven van de Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 100 boeken, heeft hij in bruikleen gegeven aan de heemkundevereniging. De boeken zijn te raadplegen in onze eigen bibliotheek in Berghem. Verder doet hij uit de doeken wat de betekenis is van 'pauselijke zegen' en 'aflaat'.
Den Heihoek, van agrarische wijk naar dorpsstraat. Een eerste aanzet van Lambert van den Heuvel en Bert Akkermans buurtschappen in Berghem te beschrijven. De veranderingen die de mensen die er woonden en werkten in de periode 1900-1950 hebben meegemaakt.
Lambert van Hintum, verzamelaar van oude gebruiksvoorwerpen, beschrijft het verzamelvirus. Hij vond op een van zijn verzameltochten een beugelbal uit 1900-1920.

SOEUR ST. JACOB - ANNA VAN DEN HEUVEL

Geboren: 24 augustus 1904 te Berghem
Eerste Professie: 1 mei 1931
Overleden: 4 juni 1955 te Karema

Tante zuster is gekomen
na achttien jaren kwam ze thuis
wie had dat ooit kunnen dromen
tante zuster weer in huis.

Een refrein van een liedje dat neefjes en nichtjes samen zongen toen tante zuster voor het eerst na 18 jaar, in 1949, vanuit Afrika voor een vakantie naar Berghem kwam.

De jongste familieleden kenden tante zuster enkel van foto's, brieven en van de verhalen van opa Kobus van den Heuvel.
Nu 1996, terug in den tijd, is toch een teken van den tijd.

Familiefoto 1949: zittend midden v.l.n.r.: Marie van den Heuvel-van de Wiel, op schoot Fiet (f), Soeur St. Jacob, Jacobus van den Heuvel, op schoot Trees (f), Acharius OFM, Mien van den Heuvel-van Uden, op schoot Annie (m); achter staand: Annie (f), Frans van den Heuvel, Jaqueline (f), Corry (f), Willy (f), Corry (m), Marcelus van den Heuvel, Mies (m); onder zittend: Tonny (m), Riny (f), Jan (f), Sjaak (f) en Sjaak (m).

Het hierop volgende beschreven leven van missiezuster St. Jacob - Anna van den Heuvel - kwam mede tot stand door een bijdrage van Corrie en Piet van Iperen en Sjaak en Rina van den Heuvel en een bezoek aan de medezusters van hun overleden tante zuster. Zij dachten er trots op te mogen zijn, een tante te hebben gekend, die de beste tijd van haar leven 'De Missie' - haar missie - met liefde en energie, toewijding en humor, gestalte wist te geven.
Met dank aan de Orde van de Witte Zusters van Afrika.

Familie Jacobus van den Heuvel woonde in Berghem in de Waterstraat. Jacobus was getrouwd met Cornelia Megens. Vijf kinderen werden er grootgebracht: Frans, Marcelus, Jan, Marinus en Anna. Frans trouwde met Marie van de Wiel, Marcelus met Mien van Uden. Jan was als broeder van Scheut missionaris in Zaïre. Marinus - Acharius was lid van de Orde Franciscanen van Megen. Anna vertrok op 2 oktober 1928 naar Esch en trad in bij de Witte Zusters van Afrika.

Jacobus van den Heuvel, de vader van Soeur St. Jacob, had een boerderij in de Waterstraat. Anna heeft er heel wat gewerkt vanaf haar vroege kinderjaren. Ze verloor haar moeder toen ze pas acht jaar was en het is zij die samen met haar vader het huishouden heeft gedaan. Zij groeide op zonder moederlijke zorg en genegenheid, dat gemis is ze altijd blijven voelen. Op 24 jarige leeftijd begon ze haar postulaat in Esch. Daar merkte men al gauw op dat ze een bijzondere aanleg voor talen had en intelligent was. Al spelende, zo leek het wel, leerde zij

vader
Jacobus van den Heuvel

moeder
Cornelia Megens

Frans, daarna Engels, Swahili en Kifipa. Na haar novitiaat in St. Charles, Algerije en haar professie in mei 1931 werd ze benoemd in de keuken van Aux Attaffs in Noord Afrika. Zij bleef er slechts zes maanden. In november ging zij naar Holland, om cursussen te volgen die door het Rode Kruis werden gegeven. Ze volgde een cursus in tropische medicijnen te Rotterdam. Daarna liep zij stage in Heston in Engeland waar zij Engels leerde, terwijl zij hielp met de was en in het huishouden.
13 september 1933 nam ze de boot naar Tanganyika waar zij benoemd werd in Ujiji, een plaats gelegen aan het Tanganyika-meer. Daar legde zij haar eeuwige geloften af op 1 mei 1934. Sr. St. Jacob was een gezellige vrouw, vrolijk, eenvoudig met een gevoel voor humor. Dit is vooral iets kostbaars tijdens de recreaties. Zij was eerlijk en edelmoedig, en vooral vol liefde en inzet voor haar zieken in het ziekenhuis en de kliniek. Ze is niet lang in Ujiji gebleven. In 1935 ging ze naar Katé, waar ze zes jaar hoofd was van de polikliniek. De zieken waardeerden haar zeer. Zij was heel handig. En onvermoeibaar.
Een medezuster die haar goed gekend heeft tijdens die tijd, schreef na haar dood het volgende: "Sr. St. Jacob was een vurige missionaris. Altijd bereid zich in te zetten voor haar klas, de katechismus of de zieken. Ofschoon ze zelf dikwijls ziek was, was ze toch altijd klaar om de zieken te gaan verzorgen. Soms op grote afstand en met slecht weer. Toen we van haar zo plotselinge dood hoorden, was de gehele bevolking van Katé ontsteld. We waren heel verrast en getroffen om te zien hoe de overigens zo apatische inwoners van Katé, nu zoveel edelmoedigheid betoonden om H. Missen te laten lezen voor haar zielerust. Onder hen bevond zich ook een ex-seminarist die enkele jaren geleden werd geëxcommuniceerd. Dit vanwege ketterse praktijken. Hij bracht in het geheim 5 shs. naar pater overste om een H. Mis te laten lezen voor onze geliefde Sr. St. Jacob. Hij vertelde dat de zo plotselinge dood van Mama Jacoba hem zo had getroffen dat hij aan zijn bekering dacht. Sr. St. Jacob hield heel veel van de H. Maagd.

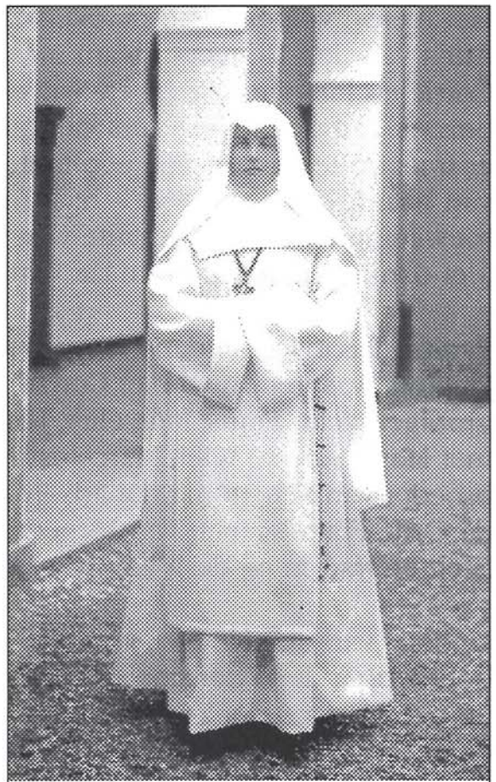

1931. Professie Soeur St. Jacob

Ze was heel gevoelig van aard en doordat ze al zo vroeg haar aardse moeder had moeten missen, had ze zich helemaal naar Maria gekeerd aan wie zij zich speciaal toewijdde en Moeder noemde."
Na enige jaren in Katé werd ze overgeplaatst naar Karema, waar ze ingewijd werd in het werk van vroedvrouw. Men kwam ook een leerkracht tekort. En zo werd Sr. St. Jacob ook nog onderwijzeres. Ze gaf meer dan drie jaar les aan de vijfde klas. Dit tot grote tevredenheid van de inspecteurs. Ondertussen ging haar werk in de kraamkliniek ook door. Zij deed dat zo goed dat ze als hoofd van de kliniek werd aangesteld. Ze moest het lesgeven achterwege laten om zich geheel te geven aan de zorg voor de zieken. Die altijd talrijk waren in zo'n grote missiepost als Karema was.

In februari 1949 kwam zij naar Holland vanwege haar gezondheid. Na twintig maanden doorgebracht te hebben in haar geboorteland leek zij weer zo goed hersteld dat ze terug mocht naar haar oude post, Katé. Na een tijd werd ze echter overgeplaatst naar Kala. Een post waar ze heel gelukkig is geweest.
Ze schreef op 27 november 1954: "Ik voel me zo gelukkig hier in Kala, maar er ontbreekt eigenlijk één ding: het Kruis. "Een ander keer schrijft ze: "Ik ben hier zo gelukkig, ik kan God niet genoeg danken. Ik voel me zo vredig." Toch had ze toen al veel last van haar lever. Daar schrijft ze over in een brief aan de provinciale overste op 3 april 1955, na een flinke leveraanval: "Ik ben weer goed genezen. Dank aan God; ik heb dikwijls tot Maria gebeden dat zij me helpt en zij heeft me geholpen. Zij die nooit ziek zijn kennen niet die dankbaarheid die men voelt als God de genade van de genezing geeft. Ik moet wel wat kalm aandoen, want zo gauw als ik te hard werk protesteren mijn maag en lever. 's Avonds ben ik hier vrij en kan dan rusten. Ik ben u zo dankbaar dat u me in Kala geplaatst hebt. Ik houd veel van de post, van het werk hier en van de fijne communiteit."
Alles ging dus goed, tot plotseling de donderslag van het overlijden van Sr. St. Jacob kwam.

Sr. Raymunda - Thérèse de Bont - die tot aan het einde aan de zijde van Sr. St. Jacob bleef, beschreef het hele verhaal van de laatste weken. "De laatste tijd was onze lieve zuster dikwijls ziek. Men kreeg in de gaten dat zij een leveraanval kreeg na bijna elke bevalling waarbij zij assisteerde. Op 28 mei, op Hemelvaart, voelde ze zich niet helemaal goed. Zij at bijna niets. Zo ging het ook de volgende dagen. Zij ging echter nog steeds door met haar werk en zondags is zij nog met mère St. Paul naar het dorp gegaan om enkele zieken te verzorgen. De volgende dag had zij drie heel zware bevallingen die haar krachten volledig opeisten. Vrijdags was ze ook nog in de polikliniek, maar

omdat ze zo moe was ging ze al voor het eten naar bed. Op Pinksteren vond zij nog de kracht om naar de stille H. Mis te gaan in de parochiekerk. Na het ontbijt ging ze weer naar bed en begon ze te braken. 's Maandags ging het wat beter en had ze zelfs nog de moed om naar de kraamkliniek te gaan om te assisteren bij een vrouw die naar haar gevraagd had. "Blijf echter niet te lang weg," zei haar overste nog. Dinsdagmiddag begon ze opnieuw gal te braken. De overste zag het ernstig in en riep pater overste. Sr. St. Jacob sprak haar biecht uit die de laatste zou zijn. De pater beloofde haar de volgende morgen de communie te brengen. Hij besloot met de overste om haar naar Usumbura te sturen om foto's te laten maken en haar die verzorging te geven die ze nodig had. Het ziekenhuis in Kala was daar niet voor uitgerust.

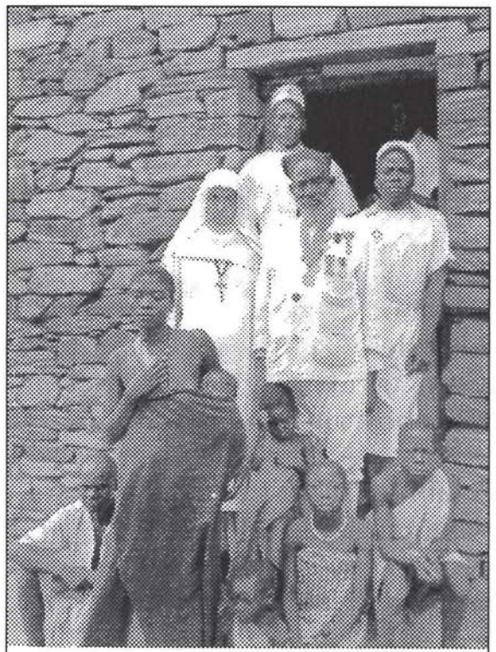

Karema 1945.
Voor het hospitaal met enkele patiënten en verplegers.
Midden Soeur St. Jacob en de arts.

's Woendags, donderdags en vrijdags ontving ze nog de H. Communie. 's Woensdags voelde ze zich heel goed. Ze zei dat ze verschrikkelijke honger had. Zij dronk alles op wat men haar bracht; bouillon, thee en tisane. Het was besloten dat ik met haar mee zou gaan, omdat de overste zelf ook erg moe was. Sr. St. Jacob zei tegen me: "Ik voel me zo goed, als het zo doorgaat hoef ik misschien niet eens naar Usumbura. Ik zou het wel jammer vinden voor jou, want een uitje zou je goed doen. Ik vond het ook altijd fijn toen ik jong was!"
's Avonds kwam pater Geranio nog eens kijken. Hij zei dat het toch beter zou zijn om haar naar Usumbura te sturen, want de ziekte kwam toch telkens weer terug. 's Middags begon ze weer te braken en tegen vier uur was ze zo ziek dat pater overste weer geroepen werd. Ze kreeg een injectie voor het hart en men gaf haar een beetje wijn te drinken. Zachtjesaan kwam ze weer wat bij.
Die nacht bleven Sr. Elie en ik om beurten bij haar waken. Ze sliep van tijd tot tijd wat en als ze wakker werd vroeg ze iets te drinken.
Vrijdagmorgen ontving ze nog een keer de H. Communie en heel de dag voelde ze zich weer goed. Zij gaf nog heel wat uitleg aan Sr. Elie voor de polikliniek en ze zei dat ze zich sterk genoeg voelde om de reis te ondernemen. De overste vond het echter beter om nog een

Kate 1952. Huwelijksfeest voor het missiehuis, midden achter Sr. St. Jacob.

week te wachten. Salome, die ook met de boot mee zou gaan, kwam vertellen dat de kapitein had gezegd dat er de volgende week geen boot zou zijn.
Zo werd na veel aarzeling toch besloten om de reis te wagen. Nog twee weken wachten zou te erg zijn.
Sr. St. Jacob wilde zelf ook liever zo gauw mogelijk vertrekken.

's Avonds om 8 uur kwam de 'Mwanza' aan, een kleine boot zonder hutten. Deze boot ging van het noorden naar het zuiden en legde in elke kleine baai aan om gedroogde vis te laden. Als de reis was voltooid ging de boot weer naar Kigoma. Het was op een van deze terugreizen dat Sr. St. Jacob mee kon reizen. Het werd wel een reis waarop alle gemakken ontbraken... Voor Sr. St. Jacob had men een ligstoel klaargemaakt. Heel voorzichtig werd ze, door de mensen waar ze zoveel van hield, naar de boot gebracht. Mère St. Paul, pater overste en Sr. Elie kwamen ook mee. Op het dek had het personeel van de boot een bed voor haar klaar gemaakt, vlak bij het stuur. Daar lag ze lekker. Het was al over tienen voordat de boot vertrok. Sr. St. Jacob wilde niet dat ik bij haar bleef en zei dat ik eerst maar wat moest gaan slapen. Ik ben toch bij haar gebleven en van tijd tot tijd vroeg ze wat te drinken. Om twee uur kwam Salome me aflossen en ging ik wat slapen. In de namiddag kwam de kapitein, een muselman, me zeggen dat er beneden in het ruim een arabische vrouw erg ziek was. Ik vroeg aan Sr. St. Jacob of we haar een injectie konden geven. Maar omdat ik niet gewend was dit te doen vroeg ik of we de vrouw misschien naar haar konden brengen zodat zij de injectie toe kon dienen. Ik maakte de injectie klaar en men bracht de vrouw naar boven. De vrouw was te zwak om op haar benen te staan, dus zette men haar op een stoel naast het bed van Sr. St. Jacob. Gezeten op haar bed gaf zij de injectie en zei daarna dat de zieke wat wijn met water en suiker moest krijgen om aan te sterken. De kapitein en de stuurman waren getroffen door de edelmoedigheid van Sr. St. Jacob die niet aan haar eigen pijn dacht, maar zich inzette voor die arme zieke vrouw. Ze keken elkaar aan en de kapitein zei: "Alleen God kan zulk een liefdedaad naar waarde schatten". Kort daarop begon Sr. St. Jacob weer hevig te braken.
Ik werd bang, want zelf had ze tegen me gezegd: "Nog een keer zo

braken en ik ga naar God." Ik stelde voor om haar een injectie van kamferolie toe te dienen. Ze weigerde, ze was bang om opnieuw te moeten braken. Ik ben bij haar gebleven en wilde haar te drinken geven, maar ze sloeg dit af. Ik was blij dat we al dichter bij Karema kwamen want daar kon ik vlug mère Antonio gaan halen die haar dan een andere injectie zou kunnen geven. Maar tegen vier uur 's middags ging ze snel achteruit. Haar hele lichaam was bedekt met koud zweet en haar handen waren ijskoud. Ik gaf haar nog vlug een injectie met kamferolie en wreef haar voorhoofd en borst in; maakte haar lippen nat met een beetje wijn en steeds maar weer veegde ik het zweet van haar voorhoofd, armen en handen. Ik zag dat het nutteloos was om door te reizen en hoopte dat we maar zo gauw mogelijk in Karema zouden aankomen waar men haar dan rustig op haar dood kon voorbereiden. Ondertussen was het Tanganyika-meer erg onrustig geworden. De kapitein vond het niet verantwoord om te stoppen in Karema, maar pas te Sumba, twee uur verder. "Maar dan gaat ze dood," zei ik wanhopig. De kapitein besloot toen om toch even in Karema aan te leggen. De boot was tegen vijf uur in Karema. Ik zei tegen Salome dat ze zo vlug mogelijk naar de missiepost moest gaan om pater overste en mère Antonio te halen. De kapitein verbood de andere passagiers om aan land te gaan. Het meer was te ruw. Ik bleef dus alleen met de stervende achter. Ik zag goed dat het einde dichtbij was en dat we niet meer op tijd op de missie aan zouden kunnen komen. Ik moest haar

Rikken was een geliefde bezigheid bij familie Van den Heuvel. Vier kaartende broers rond de tafel, v.l.n.r.: Frans, Jan, Acharius en Marcelus.

dus alleen voorbereiden op de dood, iets wat ik nog nooit gedaan had. Ik had zelfs nog nooit het sterven van iemand meegemaakt... Ik bad enkele schietgebeden in het Hollands. Zij gaf een teken met haar hoofd dat ze het begreep. Ik zei dat ik namens haar de zusters van Kala zou groeten en ze gaf weer een teken dat ze het begreep... Ik zei tegen haar dat het zaterdag was en de vooravond van Drievuldigheidszondag en dat God haar zeker goed zou ontvangen, want zij had steeds Zijn wil gedaan en zich tot het laatste toe helemaal gegeven aan de mensen in Tanzania. Zo bleef ik alleen met haar voor een heel uur; het einde kwam nu vlug nabij. Ik smeekte God haar niet zonder priester te laten sterven. "Ik kan niet meer" zei ze. "Wacht nog heel even," zei ik, "de pater komt eraan". Inderdaad kwam hij er juist aan. "Vlug," zei ik, "het is het einde." Pater overste gaf haar de pauselijke zegen. Hij was heel erg ontroerd. "Zou men haar vlug naar beneden kunnen brengen," vroeg hij? De golven waren echter te hoog en men durfde het niet te wagen om de boot helemaal stil te leggen. Gelukkig kwam mère Antonio met een klein bootje aan. De roeiers hadden alles op alles gezet om haar naar de boot te brengen en het was hun gelukt ondanks de hoge golven. Ze kwam juist op tijd om het einde te zien. Het was zaterdagavond, rond zes uur. Ik had haar nog even tevoren gevraagd of ze nog iets wilde, maar het enige antwoord was: "Sterven!"

Ik denk dat ze geen echte doodsstrijd heeft gehad, ze was heel kalm. God had zeker medelijden met haar; het was toch al erg genoeg, sterven op een boot ver van haar communiteit. Mère Antonio besloot mee te gaan tot Sumba, maar pater overste moest vlug weg, de boot kon niet langer wachten, het werd te gevaarlijk. Men wikkelde het lichaam in een deken en zo gingen we verder naar Sumba. Daar aangekomen was het meer heel kalm en gingen mère Antonio en ik met het lichaam in een klein bootje. De roeiers waren heel stil en respecteerden ons verdriet. Op het strand hebben we bijna een uur moeten wachten op de motorboot van pater overste. Er kwam echter bericht dat de motor kapot was. In een klein bootje hebben ze ons naar Karema geroeid. Op het strand stonden de zusters van Karema, pater overste en de inlandse zusters ons al op te wachten. Al biddende gingen we op weg naar de kerk. Langzaam aan groeide ons groepje. Van overal kwamen de inlanders om zich bij de stoet aan te sluiten ondanks het nachtelijk uur. Bij het huis van de zusters aangekomen, denk ik dat het hele dorp er wel was. Iedereen beweende de lieve dode, want Sr. St. Jacob was in Karema wel bekend en zeer geliefd. De volgende dag, tijdens de H. Mis, kondigde pater overste de tijd van de uitvaart aan. "God heeft gewild" zei hij, "dat Mama Jacoba in de missie van Karema kwam sterven. De plaats waar zij zoveel heeft gewerkt. Ze was op weg om zich te laten verzorgen in een groot

Lof aan God.
Blijde herinnering aan onze heilige professie.

Br. Jan van den Heuvel
Scheutist

Kabwe, 19 Juli 1933.
Africa.
Ujiji, 1 Mei 1934.

Sr. St. Jacob v.d. Heuvel
Witte Zuster

Als ge in Mij blijft en Ik in U, draagt gij rijke vrucht; en dit verheerlijkt Mijn Vader. Al wat ge dan vraagt zult ge verkrijgen. Jo. 15: 7-8.

Heer laat ons blijven in U; gedenk hen die we om U hebben verlaten; Vader en allen die ons om U hebben welgedaan, alle dierbaren en vrienden.

Looft den Heer, want de Machtige heeft aan mij grote dingen gedaan.

Fr. ACHARIUS VAN DEN HEUVEL O.F.M. WERD PRIESTER GEWIJD TE WEERT ZONDAG 31 MAART 1935 EN DROEG ZIJN EERSTE PLECHTIGE H. MIS OP TE BERCHEM 2e PAASDAG 22 APRIL

Heer, Gij zijt goed geweest voor Uw dienaar. De wens van mijn hart hebt Ge mij geschonken en de bede mijner lippen hebt Ge mij niet onthouden: Ik zal opgaan tot het Altaar Gods.

Laat de genade van den Heer Jesus Christus steeds met mij zijn, opdat mijn dagelijks Offer U welgevallig zij en velen tot zegen strekke.

Gewaardig U, Heer, allen die ons weldoen om Uw naam, het eeuwig leven te schenken.

Gij allen, die weet dat God veel zal eisen van hen die veel ontvingen; bidt voor uw priesters.

Gedachtenisprentjes aan Professie en Priesterwijding.

ziekenhuis, maar God heeft gezegd, ze gaat tot aan Karema en niet verder." De hele dag door kwamen de mensen bij haar bidden en huilen. Bij de begrafenis van Sr. St. Jacob was het hele dorp present. Ook de volgende morgen tijdens de gezongen Requiemmis, om haar nog een keer dank te betuigen.
Ja, wat moet ik hier nog aan toevoegen. Het was een droevige en tragische dood, maar van de andere kant ook heel mooi. Zij heeft zich gegeven tot aan het einde toe. Haar laatste daad was nog een daad van naastenliefde jegens een arme zieke vrouw. Zij is zoals men zegt 'in het harnas' gestorven. Wij zien allemaal de hand van God in deze gebeurtenis. Zij is in Karema gestorven. De missie waar zij zoveel heeft gewerkt en waar zij zo geliefd was.

En voor mij. Ik heb op deze reis meer geleerd dan gedurende al de jaren van mijn religieus leven. Het was de eerste keer dat ik aan een sterfbed assisteerde. Eerst was ik echt bang, maar God heeft me de genade gegeven en zo heb ik alleen en zonder verdere hulp met haar kunnen blijven. Een verpleegster zou haar veel beter verzorgd hebben dan ik, maar ik heb eerlijk waar alles gedaan wat ik kon om haar lijden wat te verlichten. De laatste uren ben ik bij haar gebleven en heb haar niet één minuut alleen gelaten en dat troost me een beetje."

AANWINST VOOR BERCHS-HEEM

'Wie zijn eigen verleden negeert,
bagatelliseert of verwaarloost,
heeft geen toekomst.'

GRAA BOOMSMA

Iedereen, die zich met 'heemkunde' bezighoudt zal zich in deze uitspraak herkennen. En uiteraard niet alleen deze mannen en vrouwen, maar ook vele anderen. Het is bijvoorbeeld ook de achtergrond bij het 'herdenken' van belangrijke gebeurtenissen. Rond vijftig jaar bevrijding hebben we dit meerdere keren gehoord en/of gelezen.

In een boek van dr. Th.G.A. Hoogbergen staat de hierboven aangehaalde tekst. Het boek heet: 'Brabant beschouwd en beschreven'. Het is een uitgave van de Stichting Zuidelijk Historisch Contact.
Het bijzondere van dit boek is, dat Hoogbergen hierin een samenvatting geeft van alle 112 boeken die verschenen zijn in de serie Zuidelijk Historisch Contact (ZHC).
Deze serie is volledig, op een enkel boek na, aanwezig in onze bibliotheek hier in Berghem en beschikbaar voor de leden van Heemkundevereniging Berchs-Heem.

In het kort wil ik hier het een en ander vertellen over deze serie.
In 1956 gaat een serie 'Bijdragen tot de sociale en economische geschiedenis van het Zuiden van Nederland' van start.
De initiatiefnemers willen door deze uitgave een achterstand inlopen in de bestudering van de geschiedenis van de zuidelijke provincies.
Twaalf 'studies' zijn het resultaat.
In 1964 vindt de serie een vervolg in een tweede reeks, maar nu op een bredere grondslag. Ook kerkelijke, staatkundige, juridische en culturele studies vinden een welkom onthaal. Deze tweede serie bereikt in 1995 het respectabele aantal van honderd delen.

Aldus is er een grandioos monument gesticht voor de geschiedenis van het Zuiden van Nederland. In de loop van de jaren spitst zich de aandacht volledig toe op de provincie Noord-Brabant.
Na veertig jaren kunnen we dan ook niet meer spreken van een achterstand in de beoefening van de geschiedenis van het Zuiden van Nederland. Eerder is er sprake van een imposante voorsprong, een rijke oogst, vrucht van een zorgvuldig bewerkte akker, waarop ook nieuw gewas zeker overvloedig kan gedijen.

Vanaf 1995 wil de stichting ZHC zich met een derde serie nog nadrukkelijker profileren voor een breder publiek, met behoud van de kwaliteit van de studies. Ook het terrein zal verder worden uitgebreid. Van nu af aan zullen ook kunsthistorische, literaire en archeologische studies erin worden ondergebracht.

De derde serie richt zich op de groeiende groep belangstellenden van de beoefenaren van geschiedenis in de kringen van de heemkunde, de kunsten en de literatuur, enz.

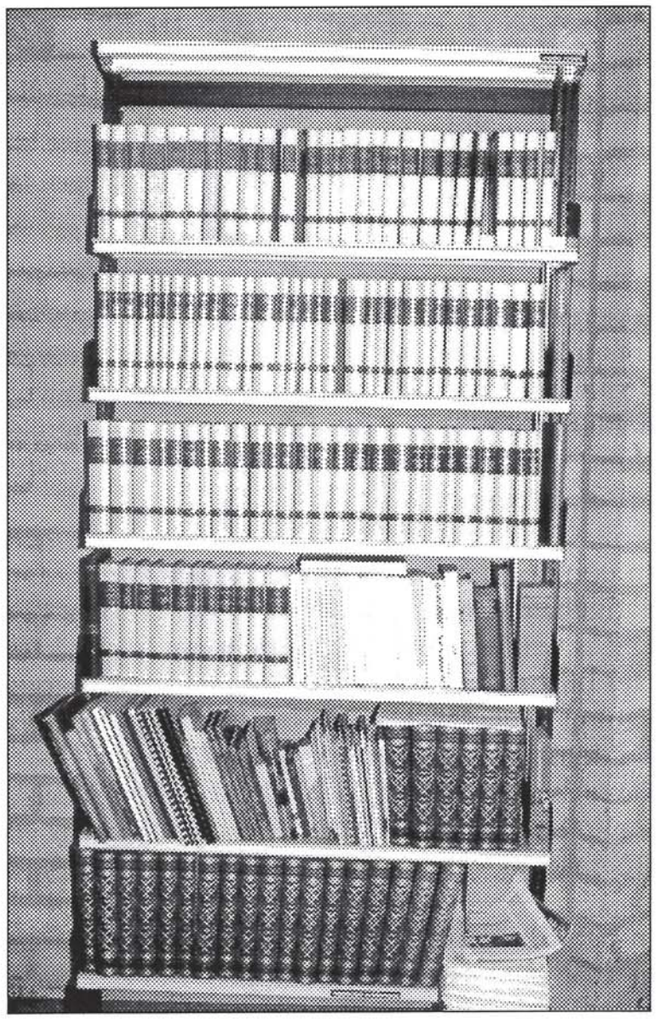

'Brabant beschouwd en beschreven'. Een rek vol uitgaven van de Stichting Zuidelijk Historisch Contact en andere historische naslagwerken, te vinden in de bibliotheek in Berghem.

Op een paradoxaal moment ziet deze serie overigens het licht: terwijl leraren op middelbare scholen steeds minder tijd voor onderwijs in de geschiedenis kunnen inruimen, neemt de belangstelling voor de lokale en regionale historie stormenderhand toe.

Ook deze derde serie zal beschikbaar zijn voor de leden van Heemkundevereniging Berchs-Heem en een plaats krijgen in onze plaatselijke bibliotheek. We hopen van harte dat de leden van onze vereniging meer en meer de weg weten te vinden naar dit historisch gezien zo waardevol bezit aan boeken ten bate van onze leden.

Antoon van Genugten

HENK LUIJERINK ONDERSCHEIDEN DOOR BRABANTS HEEM

Henk Luijerink uit Berghem, lid van Heemkundevereniging Berchs-Heem, werd op vrijdag 23 februari door Stichting Brabants Heem onderscheiden voor zijn bijzondere heemkundige verdiensten op lokaal en regionaal gebied. Jan van der Burgt, voorzitter van de vereniging, overhandigde in besloten kring de zilveren draagspeld met bijbehorende oorkonde.
Henk Luijerink is een van de eerste heemkundigen in Noord-Brabant die de vorig jaar ingestelde onderscheiding kreeg opgespeld. Mevrouw Luijerink werd in de hulde betrokken, zij ontving een prachtig boeket bloemen.

Stichting Brabants Heem is het overkoepelende orgaan voor meer dan honderd aangesloten Brabantse heemkundekringen en -verenigingen, met plus minus 20.000 leden. Veel van deze leden, heemkundigen, verrichten op velerlei gebied onderzoek: archeologisch, genealogisch, volksgebruiken, gebruiksvoorwerpen, plaatselijke en regionale geschiedenis, dialect enz. De verenigingen kunnen, met motivatie, kandidaten voordragen die zich, vaak jarenlang, op een speciale manier hebben ingezet. Stichting Brabants Heem kent de onderscheiding toe.

Henk Luijerink heeft zich meer dan twintig jaar met archiefonderzoek beziggehouden. In het Rijksarchief in 's-Hertogenbosch en het Streekarchief in Oss heeft hij veel vrije tijd doorgebracht. Luijerink onderzocht bijna alle archiefstukken die betrekking hadden op de gemeente Berghem, en speciaal de periode 1650-1810. Het 'Kadaster van Berchem 1832' was het laatste onderwerp dat Luijerink aan een onderzoek onderwierp.
Om de inhoud van oude archiefstukken - periode 1650-1750 - te kunnen bestuderen heeft hij diverse cursussen oud-schrift gevolgd. Op regionaal gebied heeft hij ook zijn steentje bijgedragen. Archiefstukken van andere gemeenten uit het Maasland, Oss, Megen en Lith werden ook verwerkt. De inhoud van de stukken werden voor een groter publiek toegankelijk gemaakt.

Levenswerk
Het resultaat van zijn onderzoek is bijna geheel in computerbestanden verwerkt, bewerkt en uitgeprint. Het levenswerk van Henk Luijerink 'Berchem in Akten - 1656-1810' is door Heemkundevereniging Berchs-Heem in boekvorm uitgegeven. De inhoud van het 450 pagina's tellende boek bevat samenvattingen en uittreksels uit de aan onderzoek onderworpen archiefstukken; rechterlijk archief, transporten en obligatiën, testamenten en boedelscheidingen, verkoop-verhuur-

verpachtingen-verpondingen, roerend- en vastgoed. De uittreksels geven informatie over vindplaats en inventarisnummer, pagina of volgnummer in inventaris, waar de akte over handelt, jaartal en datum, personen en toponiemen die in de akte vernoemd worden, secretaris en schepenen die de akte ondertekend hebben.
Een uniek historisch naslagwerk voor degenen die geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van Berghem.

De oorkonde met bijbehorend draaginsigne werd in verzorgingshuis Vita Nova in Oss aan Henk Luijerink uitgereikt.
Jan van der Burgt, voorzitter van Heemkundevereniging Berchs-Heem, dankte Henk Luijerink voor zijn grote inzet voor Berghem en de regio.
Het resultaat van het jarenlange onderzoek is van onschatbare waarde. De vereniging kan terecht trots zijn lid Henk Luijerink in het midden te hebben. Mevrouw Luijerink werd niet vergeten, zonder haar stimulans en steun had haar man niet zoveel vrije uren aan zijn hobby, zijn 'werk' kunnen besteden.

Bert Akkermans

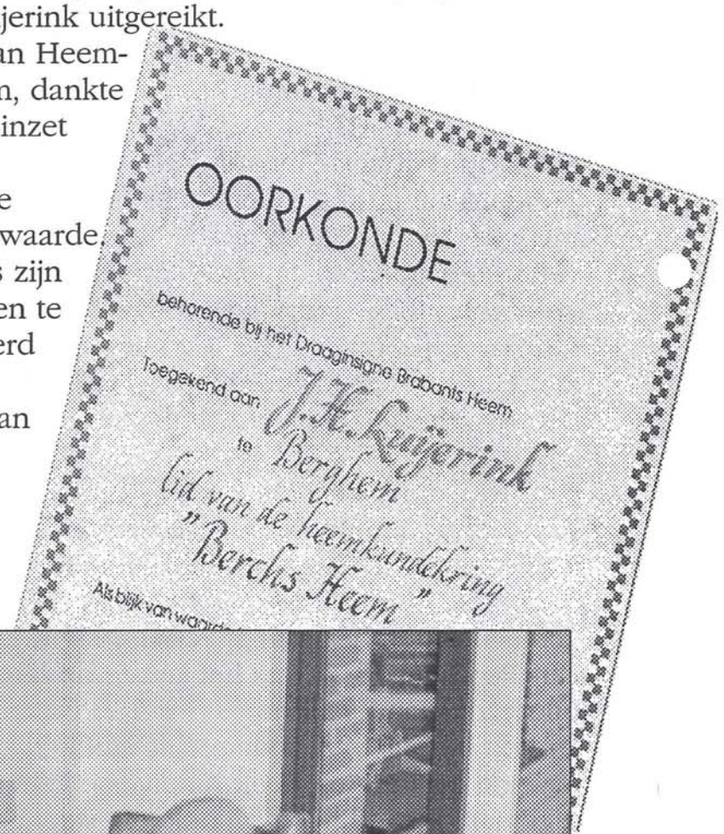

DEN HEIHOEK
Van agrarische wijk naar dorpsstraat

I Algemene inleiding

Heemkundevereniging Berchs-Heem wil gaarne in komende edities van 't Vagevenster onder andere aandacht besteden aan wat er bekend is van de verschillende Berghemse buurtschappen, wijken en straten. Als eerste aanzet tot de beschrijving van zo'n 'oude' buurt is Den Heihoek genomen.
Steeds trachten we in het kort iets te zeggen over het ontstaan van zo'n buurt voor deze eeuw. Daarna schetsen we beknopt de periode 1900-1950. De veranderingen en ontwikkelingen van na 1950, die ook zeer boeiend zijn, zullen in een latere tijd de aandacht moeten krijgen.
Elke beschrijving van het verleden is natuurlijk beperkt en nooit volledig. Zo zijn we bijvoorbeeld erg afhankelijk van mondelinge en schriftelijke gegevens en afbeeldingen.
Omdat vele Berghemnaren van nu de tijd voor 1950 nog bewust hebben meegemaakt is het van belang om binnen enkele jaren deze beschrijving van de 'buurtschappen' te voltooien.

Den Heihoek
De naam Den Heihoek is vele eeuwen oud. Deze zandweg en het verlengde daarvan, de Heide werden in 1948 'gecultiveerd' tot de naam Hoessenboslaan. Den Heihoek liep vanaf de Burgemeester van Erpstraat tot aan de Willandstraat.
Via deze zandweg belandde men spoedig een honderdtal meters in zuidelijke richting voorbij de kruising Heihoek-Willandstraat-Schriekse Heistraat daadwerkelijk in het bos- en heidegebied van Berghem.

Vermoedelijk werden tot ongeveer 1300 de landerijen ten oosten en ten westen van Den Heihoek door meest in 't wild groeiend hout ingenomen (o.a. els, berk, den, wilg, beuk, eik, kastanje en ander struikgewas). Als bewijs voor deze bewering voeren we hier aan, dat op oude kadasterkaarten het gedeelte van de westzijde van Den Heihoek tussen de spoorlijn en de Willandstraat 'De Heiligenbos' wordt genoemd. Er hebben daar in het verleden dus duidelijk bossen gegroeid.
Verder duidt het rechte stratenpatroon aan de oostzijde van Den Heihoek, zoals: het Kruiwagenstraatje; de Langstraat - het verlengde van de Halve Morgensstraat in zuidelijke richting; de Schriekse Heistraat en de Piekenhoefstraat op geplande ontginningen.
Het is bekend dat de Brabantse hertogen vanuit Leuven en Brussel

zoveel mogelijk woeste gronden lieten ontginnen. In deze streken van Noordoost Brabant deden zij dat niet alleen om de welvaart te verbeteren, maar ook om met een dichtere bevolking meer vuist te kunnen maken tegenover Gelre (Gelderland). De vorsten van het Gelderse gravenhuis meenden nog lang aanspraak te kunnen maken op gebieden in Noordoost Noord-Brabant ten zuiden van de Maas. Pas in 1543 werd Karel van Gelre definitief ten noorden van de Maas teruggedrongen.

Oude kaarten geven nog duidelijk aan dat even ten zuiden van de Willandstraat het landschap in een heidegebied overging. In de 17e en 18e eeuw werd de ontginning van heidegronden tot landbouwgronden in de richting van het huidige heidegebied in het zuidelijk deel van Berghem stevig aangepakt. De relatief toenemende bevolking kwam deze uitbreiding van akker- en weiland goed van pas.

Hieruit mogen we de conclusie trekken dat de bos- en heidegebieden van Berghem zich nog betrekkelijk lang tot aan de Willandstraat hebben uitgestrekt. Vanaf ±1500 tot 1648 is het gedeelte tussen Willandstraat en Piekenhoefstraat in cultuur gebracht.

Bij de aanleg van de spoorweg tussen Den Bosch-Oss en Nijmegen rond 1887 werd Den Heihoek in twee delen gesplitst: een deel ten noorden van de spoorlijn en het grootste gedeelte ten zuiden ervan in de richting van de Heide (het verlengde van Den Heihoek bij Hannes van de Camp ging over in de straatnaam Heide).

Kort na 1922 werd in een groot gedeelte van Berghem elektriciteit aangelegd. In het buitengebied kreeg men deze 'luxe' pas na 1945. Burgemeester P. Baudoin was een groot voorstander voor deze vorm van modernisering. Enquêtes werden er nog niet gehouden. Wel stelde de burgemeester aan zoveel mogelijk inwoners de vraag: "Gij doet toch zeker ook mee?"
De elektrische verlichting verdrong de olielamp die brandde op 'bromolie' (= bronolie of petroleum).
Slechts drie gezinnen in Den Heihoek werden meteen op het net aangesloten; Frans Boeijen, Lamert van Iperen en Kil van der Heijden. Ofschoon de andere families de nieuwe energiebron te modern en te duur vonden sloten die ook spoedig aan.
Straatverlichting kreeg Den Heihoek tot Hannes van de Camp: om de ongeveer tweehonderd meter was de elektrische straatverlichting aangebracht aan een hoge houten paal. Voor de jeugd boden deze hoge lampen vaak een mikpunt voor het verbeteren van hun gooivaardigheid.

Den Heihoek bleef tot 1946 een zandweg met in het midden karresporen. Aan de westzijde lag evenwijdig aan de straat een sloot voor de afwatering. Deze sloot werd 'de lôpgraaf' genoemd. Tussen de sloot en de zandweg was een voetpad aangelegd. Dit diende later ook als rijwielpad. 'Verkeersongelukken' tussen voetgangers en 'moderne' wielrijders bleven niet uit!

In Den Heihoek verdiende bijna ieder gezin de kost met landbouw, meest in de vorm van een klein gemengd bedrijf, dat gemiddeld uit twee tot vijf hectaren weide en bouwland bestond.
Praktisch alle agrariërs in Den Heihoek hielden enkele koeien, kalveren, varkens en kippen. Geiten werden gehouden door kleinere 'keuter'boeren en arbeiders. Iemand die voor 'vol boer' wilde worden aangezien achtte het houden van geiten beneden zijn waardigheid.
Door landbouwwetten na ±1920 mocht men als boer niet onbeperkt produceren. Dit gold vooral in de economische crisisjaren tussen 1929 en 1939 toen de landbouwcrisiswetten de produktie nog verder beperkten. Het boerenbestaan werd zeer moeilijk. Echte armoede werd er in Den Heihoek niet geleden, maar mede door de meest grote kinderrijke gezinnen had men het er niet breed.

II Het gewone dagelijkse leven

Op dinsdag ging men regelmatig naar de Osse markt, want daar werd behalve de gewone markthandel behoorlijk gehandeld in varkens en vooral biggen. De Osse paardenmarkt, eenmaal per maand, was ook niet onbekend. Voor de handel in kalveren en melkvee was men op de woendagse veemarkt in Den Bosch aangewezen. Met de trein, die in Berghem aan de Stationsstraat een opstapplaats kende, reisden boeren op maandagmorgen ook wel naar de Nijmeegse biggenmarkt.

Sinds 1917 kende Berghem - na de opheffing van enkele kleine melkfabrieken - de coöperatieve zuivelfabriek 'St. Joseph' (op de plaats van de huidige Combo-garage).
Door het leveren van melk waren de boeren op deze wijze betrekkelijk zeker van een regelmatig inkomen. De melk werd elke ochtend opgehaald door de 'romboer'. De boeren leverden hun melk af in 'romtuiten'. 's Zomers werd eveneens op zaterdagavond de melk 'afgedraaid', omdat men bang was voor verzuring van de melk indien men tot de maandagmorgen met het leveren moest wachten. In Den Heihoek heeft Jas Droomers tussen ±1935 en 1960 de 'romtuiten' als 'romboer' opgehaald.

'Vet'gemeste varkens werden verkocht aan de Osse varkensslachterijen

DEN HEIHOEK

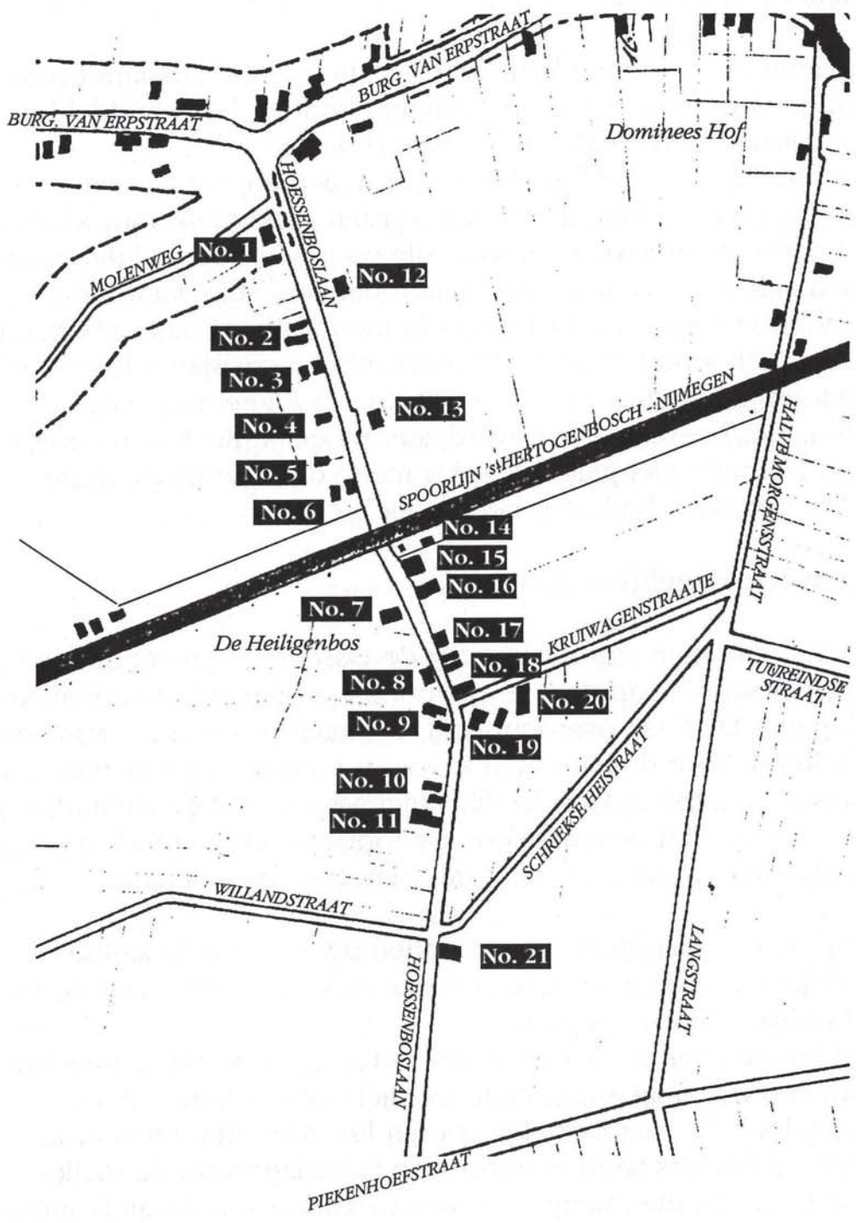

Berghem; gedeelte plankaart 1920

Zwanenberg of Unox (Den Hartog). In bijna elk gezin werd twee of driemaal per jaar, vooral tussen oktober en april, één of meer varkens geslacht voor eigen consumptie. Narus Bimbergen, Klaas Manders en Grad van Lier waren bekende huisslachters. De meeste boeren kochten zelden vlees bij de slager.

Praktisch iedere boer hield tientallen kippen. De eieren werden verkocht aan de plaatselijke Eierbond, die eerst eenmaal per week zitting hield in het oude Bondsgebouw naast de RK Kerk. Later verplaatste de Eierbond het inzamelingscentrum naar een gebouwtje achter de melkfabriek. Daarnaast werden veel eieren verkocht aan opkopers.
Aan de huisdeur kwamen vaak handelaars met kleine negotie-artikelen. De scharensliep (scharen- en messenslijper) was naast de toddenjaap (voddenkoopman) een bekende figuur in het dorpsbeeld.

De politieagent, de postbode, de dorpsomroeper en de schoolmeesters vervulden een belangrijke plaats in het alledaagse leven. Van nog veel meer belang was natuurlijk de notaris. Daarvoor had men een groot respect, mede door zijn betekenis bij jaarlijkse verpachtingen van landbouwgronden en weilanden in de polders ten noorden van Berghem. De pacht moest tussen Kerstmis en Nieuwjaar betaald worden. De Megense dokter Baptist en de Osse huisarts Verbeek werden in tijden van ziekte graag gezien.

Tuberculose was een van de ziekten die men nog niet zo goed kon bestrijden. Vanwege gebrek aan goede geneesmiddelen en sanatoria werden de patiënten vaak 'thuis' verpleegd. De patiënt moest dan vaak lange tijd liggend te bed verblijven in een ruimte los van het woonhuis, de ruimte was aan een zijde geheel open. Zo'n onderkomen, vaak gemonteerd op een draaischijf, stond natuurlijk steeds met de rug naar de wind. In Den Heihoek zijn tussen 1900 en 1950 verschillende patiënten op deze wijze verpleegd, tot de doktoren de patiënt weer gezond konden verklaren.

De burgemeester en wethouders kregen veel aanzien. De pastoor en de kapelaan namen de allervoornaamste plaats in, vanwege hun taak als 'herders van de gelovigen'.

De straathandel was na 1945 praktisch verdwenen. Dit was mede het gevolg van de wetgeving van de bezettende macht in de oorlog.

Bijna iedereen was trouw katholiek. De kinderen gingen vaak elke dag naar de heilige mis, evenals oudere mensen die daar de tijd voor hadden.

Frankische boerderij, in Berghem kwam dit langgevel-type veel voor

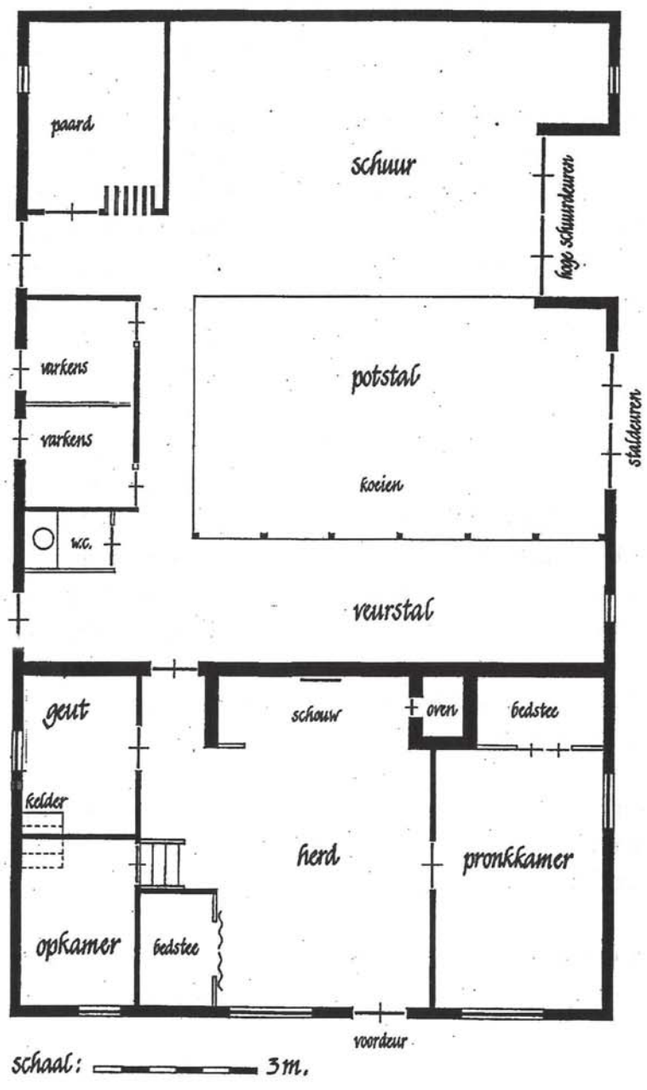

plattegrond Frankische boerderij met indeling

Bron: Van Latijnse School tot hedendaags Voortgezet Onderwijs in Uden

De meisjes gingen naar de 'meisjes'school bij de Zusters van Liefde uit Schijndel. Zuster Josephina was daar na 1937 het vooruitstrevende hoofd. Het schoolgebouw stond op de plaats van de huidige St. Jozefschool, tegenover de kerk.
De jongens zaten op de 'jongens'school in het Mollestraatje. De school stond tussen de huidige Schoolstraat en de vroegere slagerij-Broess. Na meester Smits was meester Gielen jarenlang hoofd van de Aloysiusschool.

Na de lagere schoolleeftijd gingen de meeste meisjes 'dienen' bij een boer of in de stad bij de mevrouw van rijkere burgers. Het gaan werken in een fabriek werd als 'minder netjes' gezien. Veel Berghemse meisjes werkten in een RK Ziekenhuis dat onder leiding stond van zusters. In Amsterdam waar de 'Zusters van Tilburg' een groot ziekenhuis verzorgden, waren heel wat meisjes uit Berghem in dienst.
De jongens bleven na de lagere school vaak thuis op de boerderij meehelpen. Anderen gingen werken in de industrie (meestal in Oss). Weer anderen werden boerenknecht.

Op 24 februari, de feestdag van de H. Mattheus (St. Matthijs) ging de dienst in voor de boerenknechten en boerenmeiden. Op die datum konden zij eventueel van werkgever veranderen. Op 1 maart begon hun nieuwe dienstbetrekking en tot die dag hadden zij vrijaf. Ze konden tussentijds kennismaken met de nieuwe omgeving. Het verdienen van kost en inwoning was al heel wat. Dikwijls werkte men voor een gulden zakgeld per maand.

Het gaan studeren voor een ambacht of hogere studies kwam slechts sporadisch voor. Jonge mannen en jonge vrouwen werden soms aangespoord om kloosterling(e) te worden. Het bezitten van een priesterzoon werd door ouders beschouwd als een groot godsgeschenk. Van enige families in Den Heihoek waren een of meer kinderen in het klooster ingetreden.
De zondag was voor de katholieken een echte rustdag. Praktisch iedereen van zeven jaar en ouder woonde minstens één H. Mis bij. Hoe trouw men in het algemeen het katholieke geloof beleefde moge blijken uit de grote drukte bij de zondagsmissen. De kerkgang maakte men veelal te voet. Fietsen naar de kerk was niet zo gepast!
Velen bezochten op zondag zelfs tweemaal een H. Mis!
Om drie uur 's middag was er dan ook nog het H. Lof, een aanbidding van de Heilige Hostie door gebed en zang. Verder kenden de mannen eenmaal in de veertien dagen het bezoek aan de H. Familie. De jongens hadden hun bijeenkomst in de Kleine H. Familie. Tijdens dergelijke bijeenkomsten hield de pastoor of de kapelaan een korte

predikatie. Gebed en zang namen daarbij een belangrijke plaats in.
Bij de jongeren begon na 1920 de ijver voor de godsdienstoefening (H. Lof, H. Familie, congregaties) af te nemen, eerst bij de niet agrarische jeugd. Bovendien kwam door opkomst van de voetbalsport in Berghem vanaf 1919 voor veel jongens het bezoeken van deze diensten slecht uit.
De vrouwen hadden hun Maria- en de jongere dames kenden hun H. Agnes-Congregatie. De invloed van de kerk was echter niet zo groot dat alle mannen en vrouwen zich bij zulke organisaties aansloten.

De kinderen kregen op de lagere school enkele malen per week godsdienstles. Het van buiten leren van de catechismus - een vraag- en antwoordboekje betreffende het geloof - hoorde daar eveneens bij. Voor 1922 werd de catechismusles door de pastoor of kapelaan in de kerk gegeven. Er was openbaar onderwijs, voor bijzonder 'katholiek' onderwijs kreeg de school nog geen volledige subsidie.

's Zomers werkten veel kinderen thuis mee op de boerderij. Meisjes hielpen vooral hun moeder in het voorhuis. 's Zondags na de middag werd er in Den Heihoek door de kinderen veel gespeeld. Men kende overlopertje, voetbal en bedotten (= verstoppertje spelen). Hiernaast vermaakten de kinderen zichzelf ook met haktollen, knikkeren en 'riépen' (= hoepelen). De meisjes waren het handigst in kaatsenballen en touwtjespringen.

De jongere mannen en vrouwen zochten hun ontspanning vaak in eigen dorp. De jongens konden lid worden van de Voetbalclub en de Jonge Boerenstand, er was ook de Jonge Wacht, een katholieke jeugdvereniging. Na 1945 kwam er de Verkennerij en voor meisjes de VKAJ (= Vrouwelijke Katholieke Arbeiders Jeugd) en het Genoveva-gilde bij.
De boerendochters werden vaak lid van de Jonge Boerinnenbond.
De St. Vincentius-bibliotheek zorgde voor het uitlenen van goede roomskatholieke lectuur.
Sommige jongeren gingen wel eens dansen of naar de bioscoop in Oss. Dit moderne gedrag werd echter door de plaatselijke geestelijkheid niet erg gewaardeerd.
De ouderen speelden tijdens de lange winteravonden veel het kaartspel (o.a. rikken en jokeren).

'Buurten' werd net als elders ook in Den Heihoek veel gedaan. Men nam er alle tijd voor. 's Zomers was het een geliefde bezigheid in de openlucht. Cees van Iperen, Kil van der Heijden, Cis Gremmen, Jan van Uden, Wim van Erp en anderen troffen elkaar vaak tussen Kil van der Heijden en Cees van Iperen. Ze zaten dan met hun voeten in het droge slootje aan de oostkant van de weg. Er was ook heel wat te bespreken en te politieken tussen 1933 en 1945. Vooral toen Hitler-Duitsland met zijn strapatsen bijna geheel Europa op zijn kop zette.
's Winters werd er 'rond de kachel' veel nieuws uitgewisseld. De Bossche Courant, De Graafsche Courant en het dagblad De Stad Oss waren voor de meesten te duur. De radio zou pas na 1930 langzaam doordringen. 's Zondags van en naar de kerk lopend werd er ook veel 'nieuws' verteld. De mensen hadden nog geen last van agenda's en gemaakte afspraken.

De contacten met de buurt waren vriendschappelijk. Bij alle voor- en tegenspoed leefde men immers met elkaar mee. Het uitlenen van gereedschappen en het geven van 'perdshulp' (paardenhulp) kwam vaak voor. Burenhulp, burenplicht zat diepgeworteld.
Als er iemand was overleden kwam bijna de hele buurtschap bij de overledene thuis drie rozenhoedjes bidden, op drie achtereenvolgende avonden. Naris Mulders (Naris de Kuster) ging daarbij vaak voor in het gebed. Hij bezat een heldere stem en wat belangrijker was: hij kon 'snel' bidden.

III De 'laatste' gemene gronden

Kleinere boeren uit Den Heihoek en aangrenzende straten gaven na schooltijd hun kinderen de opdracht om de koeien (één of meer) te laten grazen langs de zijkanten van de wegen. Dit werd in Berghem 'huuën' genoemd.
Dit gebruik was nog een laatste overblijfsel van de gewoonte die vanaf de middeleeuwen heeft bestaan, nl. om het vee vrij te mogen laten grazen op de gemene (= gemeenschappelijke) gronden. De naam 'Gement', het poldergebied ten noorden van Berghem, is in die tijd ontstaan.
Toen door ontginning en verkaveling in Berghem zuid (Heide) en noord (Gement) alle gemene gronden waren verdwenen, bleven alleen de zijkanten van de onverharde wegen als gemene gronden over.
's Zomers groeide het gras er welig. Er werd o.a. met vee gehoed langs: Willandstraat, Den Heihoek, Heistraat, Piekenhoefstraat, Schriekse Heistraat, Kruiwagenstraatje, Halve Morgensstraat en Langstraat. Het verlengde van de Halve Morgensstraat, richting hei, werd de Langstraat genoemd. De verbinding tussen het Kruiwagenstraatje en de weg richting Koolwijk naar Herpen heette in de volksmond Tuureindse straat.
Kinderen van de families Thijs van Leur en Bertus van den Heuvel uit Den Heihoek; Naris Mulders en Jan van Erp uit de Oosterdstraat;

Marinus van Rodijnen en Gerardus Mulders uit de Hei; Cornelius van de Wetering uit de Piekenhoefstraat en Brordus Boeijen uit de Stationsstraat troffen elkaar regelmatig langs de wegkanten.
Het op grotere schaal ontginnen van de gemene gronden werd in de 15e eeuw in gang gezet en zou tot eind 19e eeuw doorgaan. Oude namen ten zuiden van Berghem geven de fases waarin het gebeurde goed weer. Na 'Het Willand' kregen de gebieden de volgende namen: 'Oude Heide', 'Oude Nieuwe Heide', 'Lange Nieuwe Heide' en 'De Heide'.

IV Heihoekse gezinnen - enkele gebeurtenissen

Op een oude kaart zijn de huizen en boerderijen ingetekend die tussen 1900 en 1950 in Den Heihoek stonden. De families die er woonden worden in het kort besproken. De afgebeelde foto's komen bijna alle uit het fotoarchief van de gemeente Berghem, dit is ondergebracht in het Streekarchief in Oss. De boerderijen zijn in 1929 en 1935 gefotografeerd door medewerkers van de Documentatie-afdeling van het Nederlands Openluchtmuseum en De Stichting Historisch Boerderijonderzoek. Deze afdelingen zijn gevestigd in een gebouwencomplex van het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem.

Hoessenboslaan 1996, gezien vanaf de Burg. van Erpstraat

A De huizen aan de rechterzijde

Lopend in zuidelijke richting, komend vanaf de Laanderstraat - nu Burg. van Erpstraat -, stonden in Den Heihoek - nu Hoessenboslaan - aan de rechterzijde van de straat de navolgende boerderijen en huizen.
Van elk gezin dat er woonde geven wij enkele gegevens. U kunt waarschijnlijk heel wat aanvullen. Als u nog interessante gegevens hebt die van belang zijn, willen wij dat graag van u vernemen. Let onder andere met namen op het gegeven dat wij de gezinsveranderingen van na 1950 niet meer hebben aangegeven. Bij de gezinnen hebben wij zo compleet mogelijk de kinderen genoteerd. Een aantal kinderen is soms reeds lang overleden. Met wie de kinderen zijn gehuwd is niet vermeld. Echter wel in het geval dat een van de kinderen al voor 1950 het stamhuis ging bewonen. Bij het hoofd van het gezin hebben wij, indien bekend, het geboortejaar vermeld. De huizen en boerderijen zijn genummerd van 1 tot 21, deze nummers corresponderen niet met huisnummers.

No. 1
Antonius (Antoon) van den Hurk (*1886) en Jaan van Schaijk.
Het gezin telde vijf kinderen. Theodorus, Gertruda, Wilhelmina, Antonia en Leonarda.
Dochter Wilhelmina, Mien, werd non en trad in bij de Zusters van Liefde te Schijndel. Jaan van Schaijk overleed vrij jong.
Antoon hertrouwde met Liesbeth Uding uit Nijmegen. Liesbeth was een

No. 1 - Boerderij van Antoon van den Hurk

goede echtgenote en erg behulpzaam in het voorhuis. Zij was een dochter van een bakker, maar met het boerenleven was zij niet zo bekend. Dat zij van broodbakken veel verstand had kwam goed van pas, want vooral voor 1940 werd bij menige boerenfamilie nog zelf brood gebakken. Dat gebeurde eveneens bij Antoon van den Hurk. Antoon was een 'flinke boer'. Hij bewerkte veel land op de 'Hoge Billen'. Deze percelen lagen in de polder. Bij café Megens 'Dorte' in de Harenseweg over de Hertogswetering links, richting Macharen-Megen.

> In een akte opgemaakt in 1661 komt de naam "Billeke Meyr" voor. "Hooylant int Graefschap van Megen aan den Cloxskensteegh van Haren". In 1784 wordt het land verpacht door Hr. Huybertus van Roermond te Boxmeer. Het wordt dan de "Hoogbillen" genoemd. Bron: Berchem in Akten 1656-1810; J.H. Luijerink.

Eind veertiger jaren werd de boerderij overgenomen door een dochter van Antoon, Gertruda, Truus, van den Hurk. Zij was inmiddels getrouwd met Brord van Sonsbeek.

No. 2
Gerardus (Gradje) Gremmen (*1876), getrouwd met Dien Thomassen. Gradje kwam uit Haren, Dien uit Herpen. Vijf kinderen kwamen ter wereld: Jan, Antoon, Anna, Dien en Riek.
Gradje was een hardwerkende boer. Hij was een neef van Cis Gremmen die verderop in Den Heihoek woonde.

No. 2 - Boerderij van Gradje Gremmen Gradje Gremmen loopt zijn vrouw Dien en dochter Anneke tegemoet. Zij komen terug van het melken. De zware last wordt vervoerd met de hondekar. Anneke helpt de aangespannen hond een handje.

No. 3
Adrianus (Jaske) van Aalst (*1877) en Arnolda Verstegen.
Vijf kinderen werden er grootgebracht. Wim, Harry, Mien, Paula en Dien. Jaske was een vrolijke en blije man. Onder het werk hield hij van zingen. Zijn favoriete liedjes waren: 'Vrouwtje van Stavoren' en 'Ome Lies het Ponnetje'. Het was een goed katholiek gezin, tijdens het melken werd er soms de rozenkrans gebeden. Dat kon geen kwaad en... het gaf wellicht betere melk.

No. 4
Johannes Willems (*1847) en Anna Remi.
Zeven kinderen werden er geboren: Anna, Cornelus, Petrus, Antonius, Petronella, Maria en Marinus.
Het achterhuis lag aan de straatkant. Vanuit het voorhuis kon men over de moestuin heen de akkers en het weiland in de gaten houden. Dit was belangrijk voor de boerin die meestal het vee verzorgde. Tot 1931 woonden Johannes Willems en Jaan Remi op deze plek. Het gezin 'emigreerde' naar Cromvoirt. Misschien geïnspireerd door de overburen, familie Loeffen-van Erp, die tien jaar eerder naar Berlicum waren getrokken.

Buurtbewoners uit Den Heihoek brachten het gezin Willems met al hun bezittingen naar Cromvoirt. Deze boerenverhuisplicht werd in Den Heihoek nog lang als gewone burenplicht beschouwd.

No. 3 - Boerderij van Jaske van Aalst

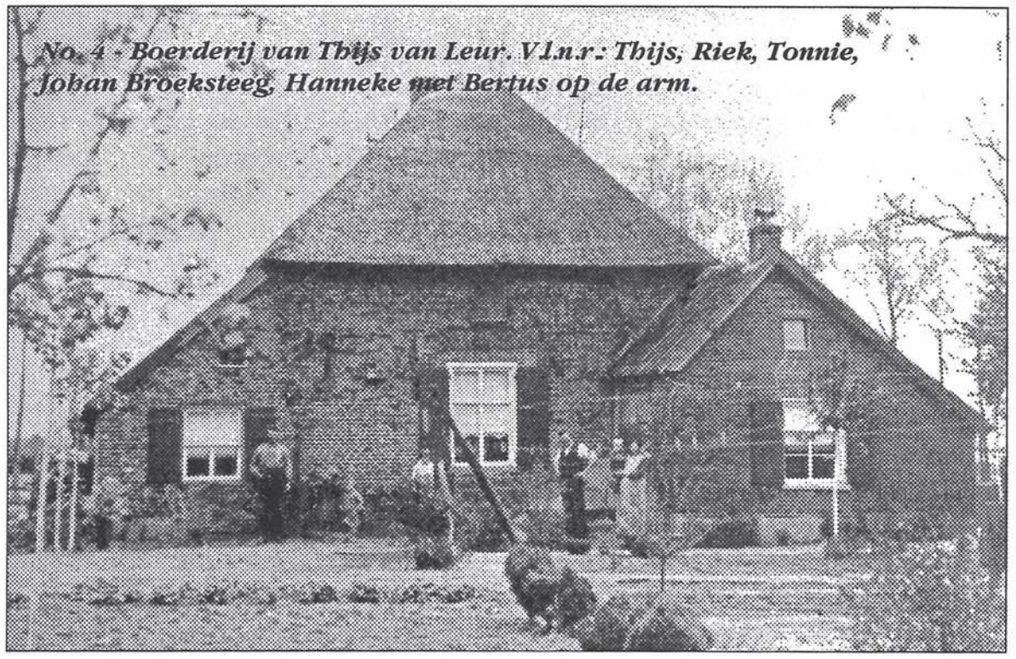
No. 4 - Boerderij van Thijs van Leur. V.l.n.r.: Thijs, Riek, Tonnie, Johan Broeksteeg, Hanneke met Bertus op de arm.

Na de verhuizing van de familie Willems kwamen Mattheus (Thijs) van Leur (*1899) en Hanneke Boeijen in 1932 op de boerderij. Thijs van Leur kwam van Dieten. Thijs en Hanneke hadden een gezin met acht kinderen: Tonnie, Rieka, Wim, Bertus, Ida, Theo, Mien en Cor. Thijs was handig, thuis bleef hij steeds aan het bouwen en verbouwen. Het leek er een beetje op de St. Jan. Thijs boerde een beetje, keuterboer, en daarnaast werkte hij. Met de schop kon hij goed overweg. Hij werkte aan de werkverschaffing en de ruilverkaveling. Later vond hij werk in de Osse industrie, met name bij fa. H. Hartog.

No. 5
Lambertus (Bertus) Broeksteeg (*1886) en Mina van Schijndel.
Vijf kinderen werden er geboren: Johannes en Hendrikus, Hubertus, Adrianus en Regina er was ook een pleegkind in huis, Regina Brands.
De familie Broeksteeg was afkomstig uit Heesch. Bertus en Mina kwamen via Oss in Berghem in Den Heihoek te wonen.
Bertus was aangesteld als varkenscommissionair en werkte voor de Hartog vleesfabriek in Oss. Bij Hartog werden vanaf eind 19e eeuw veel varkens geslacht en geëxporteerd. Bij zijn werk als commissionair gebruikte Bertus veelvuldig zijn meettouwtje, met een knoop erin. Dit onmisbare attribuut gebruikte hij om er zeker van te zijn dat de varkens aan het goede gewicht waren om te worden geslacht. Achter de voorpoten werd de omvang van het varken gemeten. Tot aan de knoop waren de varkens slachtrijp. Over de knoop was het varken te vet. Het kwam dan in een andere prijsklasse en bracht minder geld op.

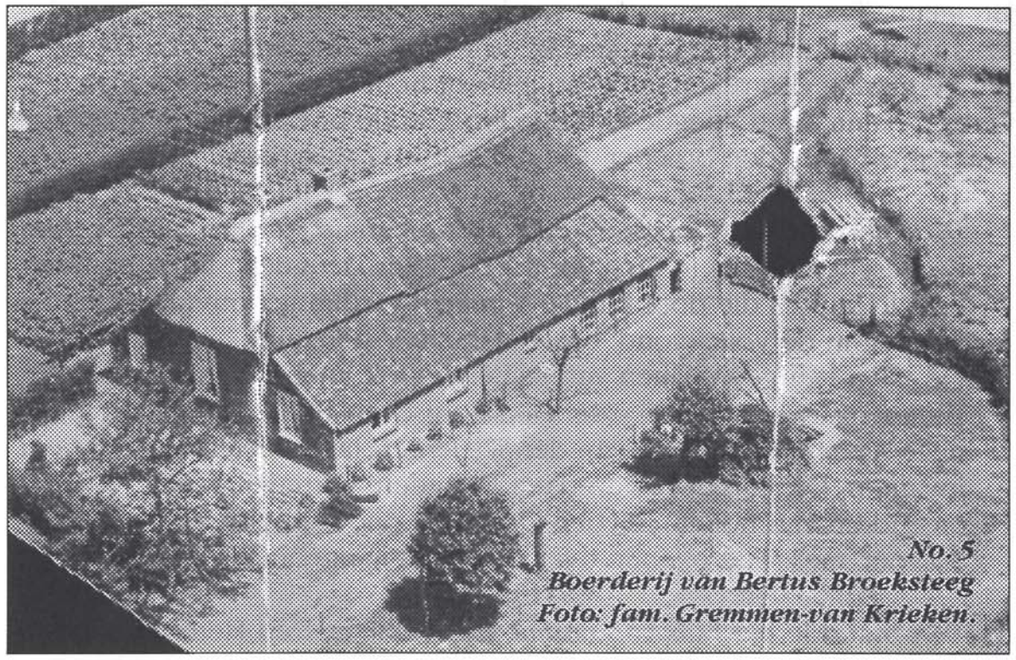
No. 5
Boerderij van Bertus Broeksteeg
Foto: fam. Gremmen-van Krieken.

Bertus was naast commissionair ook bij het varkensfonds. Hij moest dode varkens schatten en deed dan uitbetaling namens het fonds. Zoon Jan nam later het commissionairschap van zijn vader over. In 1948 vertrok Bertus en zijn vrouw naar de Molenweg.
De boerderij in Den Heihoek werd in 1948 overgenomen door Sjaak Gremmen en Anna van Krieken. Een gedeelte van de oude boerderij staat er nog en doet dienst als schuur.

No. 6
Wilhelmus (Wim) van Erp (*1881) en Marian van Uden.
Zes kinderen brachten zij groot: Rudolphus, Maria-Anna, Cornelus, Antonius, Maria en Anna.
Wim van Erp was een sociaal voelend en rechtvaardig man en o.a. bestuurslid van de St. Vincentiusvereniging. Een katholieke liefdadigheidsvereniging die aan behoeftigen hulp verleende.
De Burgerlijke Landelijke Armenwet bood wel hulp, maar waar de wet tekort schoot - wat dikwijls het geval was - loste de St. Vincentius-vereniging de ergste nood op. Vandaar dat de bestuurderen van de vereniging regelmatig overleg pleegden op het gemeentehuis met de burgerlijke overheid. Om die reden was ook Wim van Erp iedere week een halve dag op het gemeentehuis aanwezig om 'zitting' te houden.
De Armenwet en St. Vincentiusvereniging kan men als voorlopers van de bijstand beschouwen.
De bijnaam 'den broeder' is ontstaan omdat de moeder van Wim van Erp al vroeg weduwe was en met haar meisjesnaam Broeder heette.

De naam Wim van Erp werd op het kantoor van notaris Bijvoet nogal eens verwisseld met een andere W. van Erp uit Berghem. Wim kreeg per vergissing een rekening voor gekocht hout toegestuurd en ging verhaal halen. Men voegde in het vervolg in de boeken bij de notaris aan Wims naam 'den broeder' toe om abuis uit te sluiten.

'Broedershuisjes'. Oorspronkelijk kwam familie Van Erp uit Oss. Aan de Berghemseweg in Oss, voorbij de 'Tien Deugden', links, stonden enkele huisjes die door familie Van Erp werden gebouwd. Deze werden in de volksmond 'broedershuisjes' genoemd.
De 'Tien Deugden' lagen vanuit Berghem komend rechts aan de Berghemseweg, voorbij café 'Den Bergschen Boer'. Dit café kreeg deze naam omdat Toon van der Wielen en Jaan Ceelen uit Berghem kwamen. De huisjes die de 'Tien Deugden' vormden waren eigendom van notaris Bijvoet. Om dit te onderstrepen was de naam 'Bijvoet' met rode pannen over de daken aangebracht.

In 1934 brandde het huis van familie Bijs Gutte in Den Heihoek tot de grond toe af. Wim van Erp maakte zich diezelfde dag verdienstelijk door met paard en wagen in de buurt en wijde omgeving rond te gaan om huisraad voor de berooide familie Gutte in te zamelen.
Op een hete zondag in juni 1946 brak er in de Oosterdstraat brand uit. De huizen van Martinus van Hintum en Jan van Erp vielen ten prooi aan de vlammen. Familie Van Hintum kon zich tijdelijk behelpen door in hun schuurtje, dat gelukkig gespaard was gebleven, te gaan wonen. Familie Jan van Erp, overigens geen familie van Wim van Erp, kreeg in

No. 6 - Boerderij van Wim van Erp
V.l.n.r.: Wim, dochter Marian, Jan Broeksteeg, Roelof en Regina Brands, het pleegkind van Bertus Broeksteeg.

No. 7 - Boerderij van Jan van Aalst

twee stenen kippenhokken, op het erf van Wim, voorlopig onderdak. Na de tweede wereldoorlog was de woningnood groot, het betrekken van de kippenhokken vormde een goede oplossing.

No. 7
Johannes (Jan) van Aalst (*1874) en Johanna van Schaijk.
Een groot gezin: Wilhelma, Anna, Willebrordus, Maria, Cornelus A., Johannes C., Agnes, Theodorus, Wilhelmus, Cornelus J., Cornelia, Johanna, Johannes W.
De boerderij werd rond het jaar 1700 gebouwd. Het achterhuis lag aan de straatkant, het voorhuis in 'den hof'. De boerderij met erf en tuin werd omsloten door een perceel land dat 'De Heiligenbos' werd genoemd. Een zoon van Jan van Aalst, Willibrordus (*1908) trouwde met een dochter van overbuurman Cees van Iperen, Anna Maria (*1913). De boerderij van Jan van Aalst werd omstreeks 1935 gesloopt.

No. 8
Johannes Francis (Cis) Gremmen (*1872) en Marianne Keizers.
Acht kinderen werden er geboren: Johanna W., Wilhelmus, Hendrikus, Johanna M., Johannes, Franciscus, Willebrordus en Jacobus.
Cis Gremmen kwam uit Haren en was een neef van Gradje, zie No. 2.

Voordat de familie Gremmen in de boerderij kwam werd die bewoond door familie Johannes (Jan) Gutte (*1859). Jan Gutte kwam uit Uden en was getrouwd met Christina Broeksteeg uit Heesch. Familie Gutte

vertrok naar het adres Korte Heide C35. Jan en Christina waren de ouders van Lambertus (Bijs) Gutte (*1898); zie No. 13.

Cis Gremmen boerde goed. De zoons van Cis waren inventief en technisch aangelegd. Ze waren goed in het bedenken van oplossingen voor problemen, repareerden zelf machines, onderdelen en gereedschappen.
Koeien die schurft hadden werden bij Cis Gremmen behandeld in een 'schurftcel'. De koeien stonden 's winters lang op stal en kregen daardoor een soort schurftziekte. Insekteneitjes nestelden zich in de haren van de koeiehuid. Met een gassamenstelling werden de eitjes onschadelijk gemaakt. De koeien werden in de schurftcel geplaatst, alleen de kop stak eruit. De dosering gas werd gemeten door de gasfles op een bascule te wegen. Uit de wijde omgeving lieten de boeren het vee in Berghem behandelen.
Cis Gremmen had nog lang een dorsmanege (dorsmolen aangedreven door paarden), maar deze werd steeds minder gebruikt door verdere mechanisering en elektrisch aangedreven dorsmachines.
Zoon Jan diende in 1944/'45 bij de Nederlandse Stoottroepen die o.a. als taak hadden Noord-Nederland mede te bevrijden van de Duitse bezetting.

In 1953 werd de boerderij overgenomen door zoon Frans en zijn vrouw Drieka van Bakel uit Heesch.

No. 8 - Boerderij van Cis Gremmen
Foto is genomen na 1953,
Drieka Gremmen-van Bakel is
aan het werk in de moestuin.

No. 9 - Boerderij van Wim Wagenmakers

No. 9
Johannes Wilhelmus (Wim) Wagenmakers (*1883) en Hanna Droomers. Hanna was een zuster van Marinus Droomers, zie No. 10.
Wim en Hanna hadden een boerderij en brachten er vier kinderen, dochters, groot. Johanna, Leonarda, Petronella en Hendrika.
Wim Wagenmakers was klein van stuk. Hanna was een flinke grote vrouw. De hobby van Hanna was snijbloemen kweken. Voor 5 of 10 ct per bos kon men er bloemen kopen. Een vast gezegde van Wim Wagenmakers: 'Volgens alles...'. Eind veertiger jaren trokken Wim en zijn vrouw naar het bejaardenhuis.
Hun mooie, oude boerderij werd overgenomen door dochter Hendrika, Rieky, zij was gehuwd met Gerard van de Wetering.

In 1949 woonden Marcelus Droomers (*1917) en zijn vrouw Lena Wagenmakers met zoon Frans in een houten woning op het erf.

Voordat familie Wagenmakers-Droomers de boerderij in 1924 in Den Heihoek betrok werd deze bewoond door Lamert van Iperen en Petronella van den Heuvel, de ouders van broeder Chrysostomus - zie 't Vagevenster no. 6, januari 1995.
Lamert van Iperen was lid van het Burgerlijk Armenbestuur en in die functie vaak op het gemeentehuis te vinden. Voordat Den Heihoek in 1922 van elektriciteit werd voorzien stelde burgemeester P. Baudoin Lamert van Iperen na een zitting van de St. Vincentiusvereniging en van het Burgerlijk Armenbestuur op het gemeentehuis ook de vraag: "Gij

doet toch zeker ook mee?" Hoewel familie Van Iperen degelijk en spaarzaam was ingesteld, kon Lamert moeilijk nee zeggen op het verzoek. Uit goed fatsoen moest hij wel meedoen.

No. 10
Marinus Droomers (*1897) en Marie van den Heuvel.
Vijf kinderen, drie jongens, twee meisjes: Lamberdina, Catharina, Petrus, Willibrordus en Marinus.
Opvallend voor de boerderij was de vorm van de zijgevel. Boven de lange deuren een kunstig omhooggewerkte, gebogen kap.
Marinus was een rustige man, zeer ijverig voor zijn gezin. Marie was proper en welbespraakt.
Marinus was een broer van Hanna Droomers, de vrouw van Wim Wagenmakers, zie No. 9.

Gijsbertus (Bertus) Willems (*1888) en Joanna van Riekevoort woonden voor familie Droomers op de boerderij. Familie Willems vertrok in 1932 naar de Korstestraat.

No. 11
Jan Francis (Frans) Boeijen (*1870) en Maria Rooijackers.
Frans Boeijen had voor toenmalige begrippen een hele grote boerderij. Negen kinderen werden er geboren; zeven zoons, twee dochters. Anna, Cornelus, Hendrikus, Franciscus, Antonius, Johannes en Theodora, Petrus en Wilhelmus.

No. 10
Boerderij van
Marinus Droomers

Antonius (*1907) was priesterzoon en werd later pastoor in Katwijk a/d Maas en Milheeze.
Door Brabantse boeren werd wel eens gezegd wat hun trots was, nl.: "Een pront wijf (= actieve vrouw), een mager perd (= paard) en een zoon op het seminarie."
Maria Rooijackers, de vrouw van Frans Boeijen, overleed in 1927 op 56 jarige leeftijd.
In zijn vrije tijd buurtte Frans graag bij Hannes van de Camp, iets verderop aan de overkant van de straat. 's Zondags ging hij bij zijn broer Dirk kaarten en buurten. Dirk Boeijen woonde in de Burg. van Erpstraat, tegenover Dorus van Schaijk.
Drie zoons van Frans trouwden in Schaijk, een dochter vestigde zich in Reek. Zoon Wim (*1910) werd in Berghem ambtenaar op het gemeentehuis. In het maatschappelijk leven bekleedde Wim Boeijen vele functies. Zo was hij o.a. jarenlang voorzitter van de St. Vincentius-vereniging en de bibliotheek en meer dan 25 jaar voorzitter van Fanfare Concordia.
Toen Driek en Wim nog thuis woonden hadden zij als eersten in Den Heihoek in de jaren '30 een fiets met trommelremmen, toentertijd een bezienswaardigheid. Jo en Wim van der Heijden (zonen van Kil van der Heijden en Anna van Uden) konden op zaterdagmiddag een kleinigheid bijverdienen door die fietsen te poetsen.

Na het overlijden van Frans Boeijen in 1942, nam zoon Driek (*1903) de boerderij over. Driek Boeijen kocht in 1945 als eerste in de straat

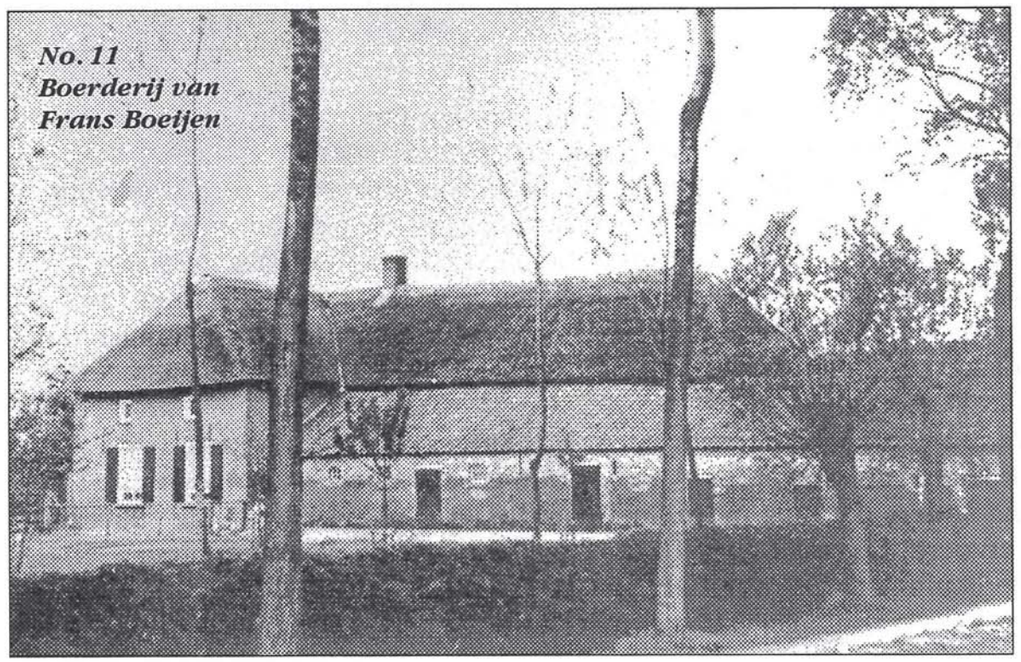
No. 11
Boerderij van
Frans Boeijen

een Amerikaanse tractor. De 'eerste' grote technische vernieuwing na 1945 in Den Heihoek.
In 1946 huwde Driek Boeijen met Jo Willems. Zij kregen vier kinderen: Jos, Frans Henri en Wilma. Van de oude boerderij is weinig meer over, er is veel verbouwd en bijgebouwd. Driek en zijn vrouw Jo wonen er nog. De zonen Jos, Frans en Henri zijn zelfstandige ondernemers geworden. Jos heeft een loonwerkbedrijf. Frans handelt o.a. in graszoden.

B De huizen aan de linkerzijde

Lopend in zuidelijke richting, komend vanaf de Laanderstraat - nu Burg. van Erpstraat -, stonden in Den Heihoek - nu Hoessenboslaan - aan de linkerzijde van de straat de volgende boerderijen en huizen.

No. 12
Petrus van den Haterd (*1839) en Anna van Driel.
Petrus handelde in steenkolen en kwam uit Oss. Het gezin vertrok in 1902 naar Herpen.

Francis (Cis) van Erp (*1839) en Maria Gijsbers.
Cis en Maria hadden vier kinderen. Wilhelmus, Adrianus, Petrus en Hendrica. Familie Cis van Erp kwam uit de Hondshoek in het Duurendseind. Cis van Erp werd in Berghem 'Cis Peter Rulufskes' genoemd. Zoon Wim was schoenmaker en barbier. Deze trouwde in Nistelrode en ging er in 1908 wonen. Het huis in Den Heihoek nr. B28 is na 1918 afgebroken, het stond tegenover Gradje Gremmen, No. 2.

No. 13
Marcelus (Ceel) Loeffen (*1873) en Trui van Erp.
Trui was een zuster van Wim van Erp 'den broeder'.
In Den Heihoek kwam het in het begin van deze eeuw nog regelmatig voor dat een familie die ging verhuizen door de hele buurt werd weggebracht. In 1922 verhuisde familie Ceel Loeffen naar Berlicum. Ceel kon voor een redelijk bedrag een boerderij pachten op het landgoed 'De Wamberg', dit was van de bekende Brabantse familie Van Rijckevorsel. Een van de Van Rijckevorsels was in die tijd burgemeester van Berlicum.
Vanuit den Heihoek werd door de buurtgenoten de huisraad, vee (koeien, varkens, kippen), stro, hout, gereedschap, werktuigen en al het andere dat mee moest met paard en wagen naar Berlicum (Balkum) vervoerd. De tocht ging via de Osse hei, Heesch, Vinkel richting Berlicum naar De Wamberg aan de Leijgraaf. Trui Loeffen-van Erp zat op haar 's zondags, dus ook met poffer op, op een van de karren.

No. 13 - Boerderij van Bijs Gutte

Zoon Roelof nam later in Berlicum het bedrijf van zijn vader over. Nu boert er weer een zoon van Roelof, Hans. Grad Loeffen, ook een zoon van Ceel, boerde aan de overkant van de weg en de Leijgraaf. Jan, de derde zoon, kreeg een functie bij de bank van Van Lanschot in Den Bosch. Marie, een dochter van Ceel en Trui, woonde jarenlang in het koetshuis op het landgoed De Wamberg.

Lambertus (Bijs) Gutte (*1898) en Dien van den Berg kwamen in 1922, na de verhuizing van familie Loeffen, in de boerderij wonen. Dien van den Berg had voorheen bij familie Loeffen 'gediend'.
Het gezin telde 13 kinderen: Christina, Antonius, Johanna, Ardina, Lamberta, Maria, Johannes, Gerarda, Wilhelmus, Petronella, Cornelis, Wilhelmina en Theodorus.
In 1934, op Tweede Pinksterdag, brandde de oude boerderij tot de grond toe af. Zelfs de enige koe die op stal stond was niet meer te redden. Er stond praktisch niets meer overeind. Familie Bijs Gutte, met toen al heel wat kinderen, trok tijdelijk naar de Osseweg in Berghem, waar een van de nieuwe woningen leeg stond. Hiervoor (bij Wim van Erp, No. 6) werd al vermeld dat er meteen in de buurt en verderop in de Hei huisraad werd ingezameld om in de eerste nood te voorzien.

Johannes Cornelus (Kil) van Schaijk (*1891) en Catharina van der Wielen woonden bij familie Gutte in. Catharina kwam uit Schaijk. Vier kinderen: Wilhelmus, Theodora, Hendrika en Hendrikus.

De jonge vakman Piet den Brok bouwde voor familie Gutte een nieuw huis. Koos Sijnen was opperman. De nieuwbouw kostte totaal f. 1100,-. Bijs Gutte boerde met een 'koe of anderhalf', enkele varkens en wat kippen. In de crisisjaren kwam hij bij de werkverschaffing terecht. Later werkte hij o.a. bij fa. Hartog in Oss.

No. 14
Op het eerste perceel over de spoorlijn links stond een uit hout opgetrokken spoorwachtershuisje. Een vijftig meter verderop aan de pad naar Herpen stond een klein woonhuis, gebouwd einde 19e eeuw. In deze twee onderkomens hebben verschillende families gewoond.

Weduwe Elisabeth Gijsbers-van den Heuvel (*1834) uit Tiel. Zij was getrouwd met Johannes Gijsbers uit Zaltbommel. Zes kinderen: Martinus, Jan, Lambertus, Franciscus, Johanna en Nicolaas. Elisabeth bediende de spoorbomen. Haar beroep was spoorwegwachteres. Dochter Johanna (*1881) nam het beroep van haar moeder over. Johanna Gijsbers trouwde met Cornelus van Deutekom (*1878) uit Berghem.

Gijsbertus van de Mosselaar (*1865) en Maria van Grunsven.
Vijf kinderen: Marinus, Maria, Petronella, Regina, en Johannes. Zoon Marinus was schoenmaker van beroep. Petronella trouwde met Johannes van Outvorst uit Megen. Gijsberdina, een kleindochter, was er ook in huis. Het gezin verhuisde naar de Helstraat A35.

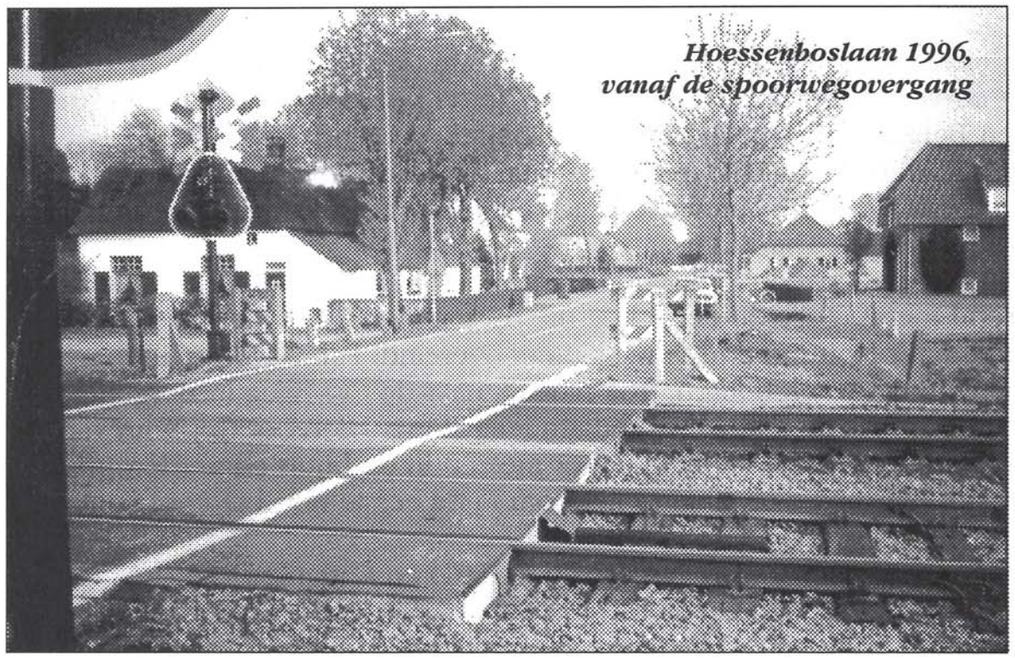
Hoessenboslaan 1996, vanaf de spoorwegovergang

Martinus van de Liefvoort (*1860) en Maria Boogaars, afkomstig uit Rosmalen. Eind 1923 vertrok het paar naar Oss. Martinus van de Liefvoort was ook aangesteld als spoorwegwachter. In Den Heihoek werd Martinus 'Tieske het spoorwegchefke' genoemd. De hekken van de spoorwegovergang werden met de hand bediend. Personentreinen reden er vaak stapvoets, spoorwegwerkers was het toegestaan in Den Heihoek op of uit te stappen.

Marinus Kling (*1891) en Maria Boeijen. Vier kinderen: Antonius, Joachim, Wilhelmus en Henrica. Het gezin verhuisde naar Oss.

Johannes (Jan) van de Wetering (*1898) en Hendrika Strijbos. Vier kinderen: Maria, Willebrordus, Cornelus en Gerardus. Dit gezin verhuisde naar Heide C45.

Arnoldus Louwrenssen (*1904) en Helena Kocken bewoonden van 1932 tot 1943 de woning. Helena kwam uit Duitsland. Een kinderrijk gezin: Gerardus, Lourens, Maria, Petrus, Theodorus, Arnoldus, Helena, Hendrikus. In 1943 verhuisde het gezin naar de Bosstraat.

Bertus Brukx (*1910 en Anna van Deutekom (*1912) werden in 1943 de volgende bewoners.
Vijf kinderen: dochters Willie, Tonnie, Helma en zonen Cor en Willie. Bertus kwam uit Herpen. Anna was een dochter van Cornelus van Deutekom en Johanna Gijsbers. Familie Brukx verhuisde in 1948 naar de 'nieuwe' woningen in de Schoolstraat. Daar werden Jos, Henri, Jeanne, Bep, Hans en Maria geboren.

In 1948 betrokken Bertus van Deutekom (*1914) en Maria Vermeulen het pand naast de 'Herpse' pad.
Bertus was een zoon van Cornelus van Deutekom en Johanna Gijsbers. Maria kwam uit Velp-Grave.

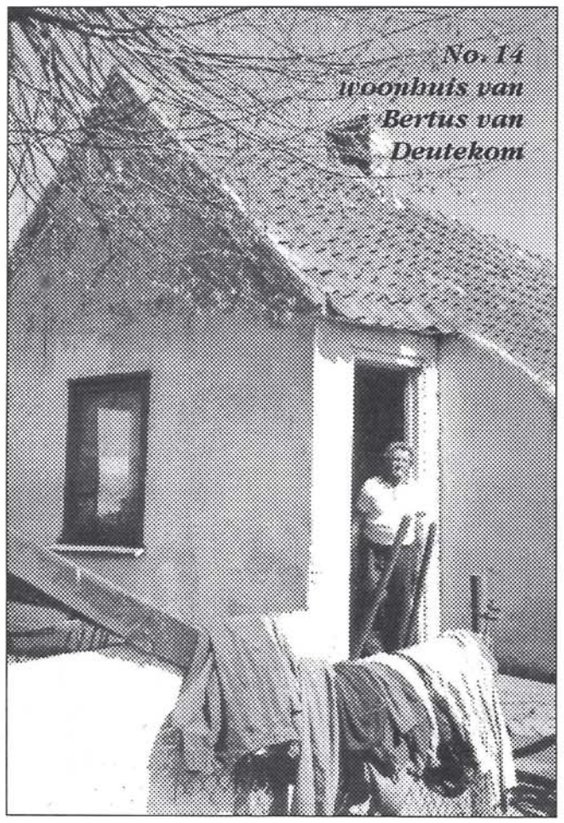
No. 14 woonhuis van Bertus van Deutekom

Komend vanaf de Kleine Koolwijk liep er een voet/rijwielpad tot aan Den Heihoek. Dit pad lag aan de zuidzijde, op ongeveer 50 meter afstand, evenwijdig aan de spoorlijn. Vanaf de spoorwegovergang in Den Heihoek liep deze voetpad, aan de andere kant van de spoorlijn verder, voor het huis van Wim van Erp en tussen het land van de Zusters van Schijndel en Naris Mulders richting 't Veld. Tegenover familie Toon Loeffen (*1866) en Mathea van der Sluijs kwam de pad op de Molenweg uit. Toon en Mathea hadden vier kinderen: Maria, Wilhelmus, Anna en Arnoldus. Via een afsplitsing kon men ook door de Oosterdstraat naar de Molenweg.
Over de voetpad kwamen na 1870, toen in Oss bij de fa. Jurgens de boterproduktie begon, werknemers te voet vanuit Herpen en omgeving. 's Morgens in alle vroegte ging het richting Oss. 's Avonds na zes uur herhaalde zich het ritueel in omgekeerde richting. De meisjes en vrouwen, die vaak in groepjes liepen, werden in de volksmond de 'boterkletsers' genoemd. Na 1929 werd het rustiger op het voetpad. Na het vertrek van firma Jurgens naar Rotterdam kregen veel werknemers ontslag.

No. 15
Hendrikus Broeksteeg (*1849) en Hendrika Jagers. Acht kinderen: Antonia, Theodora, Johanna, Johanna F., Antonius, Hendrika, Anna en Theodorus. Hendrikus kwam uit St. Michielsgestel, Hendrika uit Geffen. Zij vertrokken in 1924 naar de Kleine Koolwijk in Herpen.

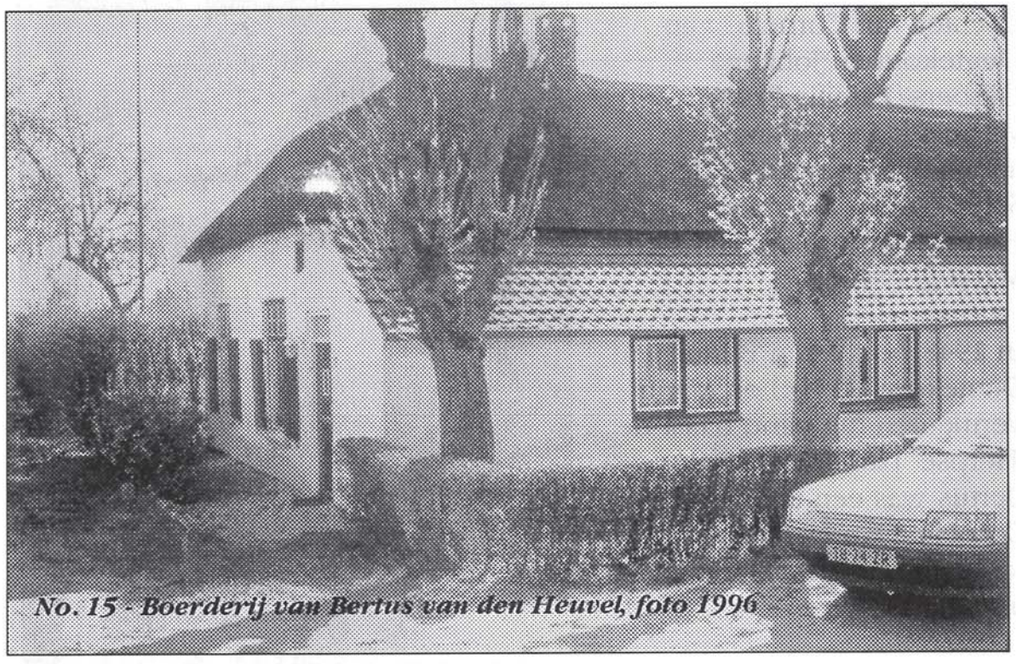
No. 15 - Boerderij van Bertus van den Heuvel, foto 1996

Lambertus (Bertus) van den Heuvel (*1897) en Petronella van Veghel. Een groot, kinderrijk gezin: Regina, Antonius, Antonia, Wilhelmus, Petrus, Adrianus, Johanna, Lambertus, Petronella, Gerardus, Martina, Antonetta, Gerarda en Gerardus.
Lambertus van den Heuvel was naast zijn loondienst bij fa. H. Hartog: boer, klompenmaker en tuinman. De oorlogsjaren gingen aan het gezin niet ongemerkt voorbij.
Op 22 februari 1944 kwam Petronella van Veghel bij een bombardement op Nijmegen om het leven. Dochter Antonia, die haar moeder vergezelde, werd zwaar gewond. In 1949 sneuvelde zoon Wim op Java te Keboemen bij gevechtshandelingen tussen het Nederlandse leger en opstandelingen o.l.v. Soekarno.
Bertus van den Heuvel heeft tot zijn pensioengerechtigde leeftijd in Oss bij 'd'n hèrtog' gewerkt.

No. 16
Cornelius (Kil) van der Heijden (*1877) en Anna van Uden.
Kil kwam uit Nistelrode. In 1910 huwde Kil van der Heijden met Anna van Uden en ging in Den Heihoek wonen. Acht kinderen werden er grootgebracht. Jan, Martin, Roelof, Wim, Jo, Toon, Drieka, Dien en Lena.
Kil werd door buurtbewoners uit Den Heihoek 'met heel zijn hebben en houwen' in de Nistelrodese wijk Donzel opgehaald. Het was in Den Heihoek een goede gewoonte vertrekkers en nieuwkomers te helpen met hun verhuizing.
Zoon Roelof trad in bij de Broeders van Dongen. Twee dochters, Drieka en Lena traden als kloosterlinge in bij de Zusters van Schijndel. Zoon Wim diende vier jaar, van 1946-'50, als dienstplichtig soldaat in Indonesië.
In 1929 bouwde Kil een nieuw voorhuis aan zijn boerderij. Het woonhuis stond eerst in 'den hof', nu kwam het voor die tijd moderne woonhuis aan de straatkant. Kil van der Heijden zelf boerde, maar ging later werken bij fa. Zwanenberg in Oss. Zijn zoons zetten het bedrijf voort. Zoon Jo en zijn vrouw wonen nog op de inmiddels geheel verbouwde boerderij.
Bij Kil van der Heijden had men een 'hit' als trekdier. Het paard kwam rechtstreeks van de Russische steppen en gebruikte als voedsel het allerliefst dor en droog gras. Zo'n hit kon gemakkelijk vijftig jaar oud worden.

Gerardus Ceelen (*1871) en Antonia van de Mosselaar woonden enige jaren bij Kil van der Heijden in.
Zij hadden zeven kinderen: Johannes, Adriana, Hubertus, Gerardus, Franciscus, Anna en Antonia. Gerardus was van beroep klompenmaker.

BOERENVERHUIZING

Bij de indrukwekkende bevrijdingsoptocht, die op zondag 13 mei 1945 door bijna geheel Berghem trok, kon Den Heihoek natuurlijk niet ontbreken. Als onderwerp voor deze optocht werd door de buurt gekozen voor: 'Een Boerenverhuizing'.

In de optocht mocht men immers ook historische onderwerpen presenteren. Dit besluit was de zondag ervoor 'na de lèste mis' genomen. Bijna de hele buurtschap vergaderde bij Kil van der Heijden onder een wilgeboom. Wim van Erp kwam met het voorstel en praktisch iedereen stemde ermee in. Den Heihoek had de boerenverhuizingen immers nog lang traditioneel in praktijk toegepast: het was in het verleden een teken geweest van goede burenplicht.

In de Bevrijdingsoptocht deed Den Heihoek mee met vier wagens

V.l.n.r.: Jo van der Heijden, voerman met eigen paard en kar,
Thé van den Hurk, in trouwpak van zijn vader,
Tonny van den Heuvel, met poffer van Hanneke van Uden-Megens.

Foto: Fotoarchief gemeente Berghem, Streekarchief Oss

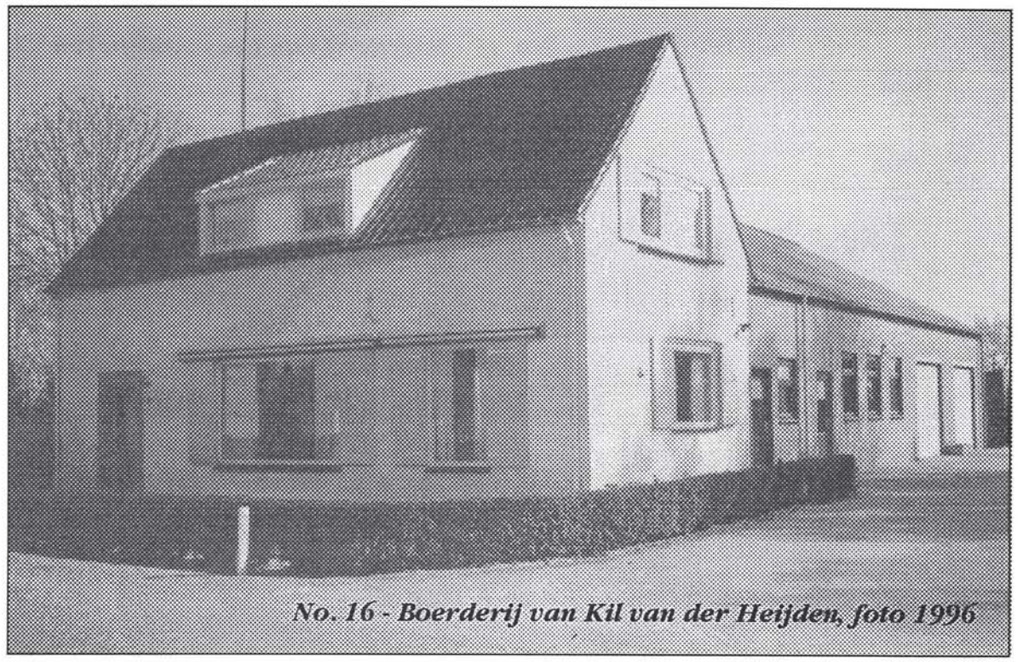

No. 16 - Boerderij van Kil van der Heijden, foto 1996

Familie Ceelen verhuisde van Den Heihoek naar de Korstestraat in het Duurendseind.

In 1939/'40 lagen bij Kil van der Heijden en andere boerderijen in Den Heihoek Nederlandse soldaten ingekwartierd vanwege de dreigende oorlog met Duitsland. Een van die militairen die op 10 mei 1940 lag ingekwartierd, waagde het om ondanks een verbod met zijn geweer welgericht op een Duits toestel te schieten. Natuurlijk zonder resultaat.

Tussen 15 en 22 oktober 1944 waren in Den Heihoek en elders in Berghem militairen van de 52e Schotse Lowland Divisie ingekwartierd, deze trokken zondag 22 en maandag 23 oktober richting 's-Hertogenbosch om die stad te bevrijden van de bezettende macht. Verder werden tot maart 1945 regelmatig militairen bij de bewoners ondergebracht.

No. 17
Cornelus (Cees) van Iperen (*1882) en Anna van Erp.
Anna kwam uit Oss, zij was een dochter van 'de zouaaf'. Zes kinderen werden er in Den Heihoek geboren: Anna, Gijsbertus, Adrianus, Marinus, Adriana en Ardina.
Anna van Erp overleed in 1929 op 44 jarige leeftijd. Cees van Iperen was een man met een vaste levensstijl en goed katholiek. Zorgde goed voor zijn gezin. Als boer had hij respect voor vastliggende tradities. Cees bewerkte nog lang zijn akkers met een houten ploeg, met alleen

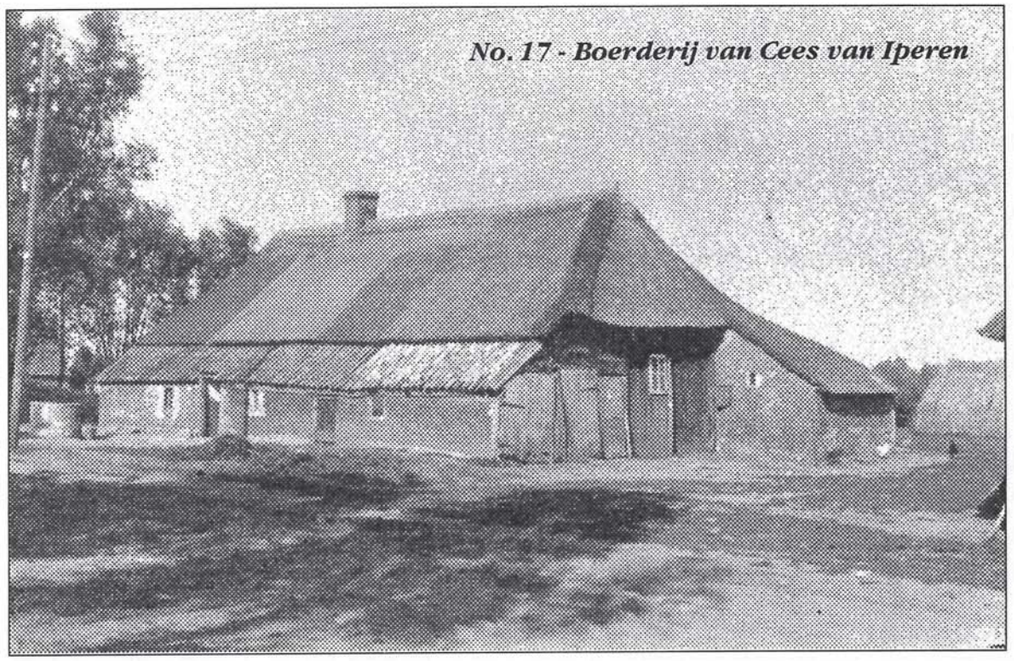
No. 17 - Boerderij van Cees van Iperen

de hoepels om de wielen en het rister (omkeerblad) van metaal.

De boerderij uit 1750 vormde een goed voorbeeld van een Frankisch-langgeveltype. Dit type boerderij kwam in Berghem veel voor. De 'voordeur' zat aan de zijkant. Via een gang kwam men in den herd. Den herd was meestal met plavuizen bedekt. In den herd werden op zaterdagavond met strooizand mooie figuren aangebracht. Naast de gang rechts lag 'de geut'. De brandgevel, waarvan de schoorsteen een belangrijk gedeelte uitmaakte, verdeelde de boerderij in voor- en achterhuis. De open schouw werd later veranderd, zodat een platte-buiskachel kon worden aangesloten.

In het boerderijgedeelte waren de stallen voor het vee. De 'hooizolder' lag boven de 'deel' en de stallen. Aan de zuidkant van de boerderij stond een prachtige oude schuur, hier was ruimte voor het landbouwgereedschap, vee, stro, enz.

Cees van Iperen ging in 1957, samen met zijn zoon Martien, naar het nieuwe bejaardenhuis dat de gemeente Berghem samen met de Zusters van Schijndel had laten bouwen naar de eisen van die tijd. Dit 'moderne' bejaardenhuis kwam op de plaats van het vroegere 'oude vrouwen- en oude mannenhuis', dat uit 1905 dateerde.
Omstreeks 1960 werd de boerderij van Cees van Iperen gesloopt.

No. 18
Johannes (Jan) van Uden (*1869) en Hanneke Megens.
Het huwelijk bleef kinderloos.

De boerderij stond pal tegen het Kruiwagenstraatje. Jan van Uden boerde en werkte nog heel ouderwets. Hij had een volgzame hit, die ruim 40 jaar oud is geworden. Jan had veel familie in Den Heihoek. Hij was een broer van de vrouw van Wim van Erp, zie No. 6 en van de vrouw van Willibrordus van den Heuvel, zie No. 20.
Jan van Uden was erg haastig aangelegd. Het volgende waargebeurde verhaal mag dat duidelijk maken:

> Op een warme zomerse dag kwam Jan met zijn hit thuis van het land. Om zijn dorst te lessen putte hij een emmer water. Zette de emmer op de putrand en dronk. Zijn hittepaard dat naast hem stond stak ook zijn snuit in de emmer. Jan had geen geduld de hit bij het drinken voorrang te geven en terug te wijzen. Hij beet zijn hit haastig en nijdig in de bovenlip om daarmee aan te geven dat het zijn beurt nog niet was! "Bij het drinken uit de emmer dus eerst Jan en dan zijn trekdier."

Als zijn vrouw Hanneke een eigenwijze of koppige bui had zei Jan steevast: "Ons Hanneke heeft een Hoessenkop". Hannekes moeder heette Hoes. Deze familie Hoes kwam uit Herpen en had in Den Heihoek en in de hei tegen Berghem aan veel grond in bezit. Vandaar de naam Hoessenbos. Verder konden Jan en Hanneke het uitstekend met elkaar vinden.
Jan van Uden had een goed geheugen, wist van jaren terug wat er op een bepaalde dag gebeurd was. Zo wist hij precies wanneer een koe moest 'kalven' of een 'zog' moest werpen.

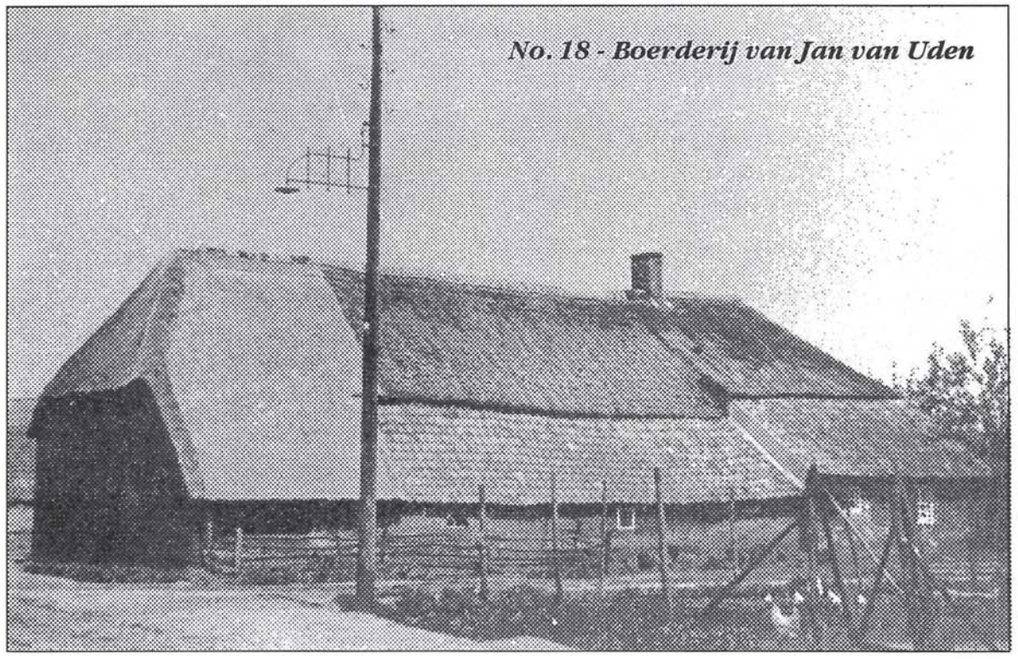
No. 18 - Boerderij van Jan van Uden

In 1945 trok het echtpaar Van Uden naar het 'oude vrouwen- en oude mannenhuis' van de Zusters van Schijndel aan het Mollestraatje, nu St. Willibrordusstraat.

De boerderij werd overgenomen door Roelof van Erp (*1909) en Dien van der Heijden. Vijf kinderen werden er grootgebracht: Wim, Cor, Ria, Annie en Lucie.
Roelof was een zoon van Wim van Erp 'den broeder'. Dien een dochter van Kil van der Heijden. Roelof was naast boer o.a. actief als schatter van het veefonds voor koeien. Voor de plaatselijke NCB-afdeling beheerde hij een depot met landbouwgereedschappen, de aangesloten leden konden het gereedschap huren. Verder was Roelof jarenlang een gewaardeerd lid van het plaatselijke kerkkoor.

Het *Kruiwagenstraatje* is tegenwoordig een verharde straat. De betekenis van de naam is niet helemaal duidelijk. Vermoedelijk werd vroeger de zandweg veel gebruikt door transporteurs en kooplieden die hun waar op kruiwagens vervoerden en binnendoor naar Herpen en Schaijk gingen en in omgekeerde richting naar Berghem en Oss, of nog verder moesten 'kruien'.

No. 19
Hubertus (Bertus) den Brok (*1887) en Nel van Schaijk.
Acht kinderen werden er opgevoed: Jan, Marinus, Johan, Bertus en Adriaan, Nellie, Marie en Jaan.

Kruiwagenstraatje 1996
No. 20 - Boerderij van Willy van den Heuvel, de laatste echte agrariër in Den Heihoek

Evenals iedereen in den Heihoek waren Bertus en zijn vrouw Nel zeer godsdienstig. Bertus zelf sloeg geen enkele zondagmiddag het H. Lof of de H. Familie over. Elke dag werd er het rozenhoedje gebeden. De dochters Jaan en Marie werden zuster in de Orde van Schijndel.
De boerderij van familie Den Brok stond op de andere hoek van het Kruiwagenstraatje-Heihoek tegenover de boerderij van Jan van Uden. Familie Bertus den Brok was eerder naar Vinkel getrokken om daar te gaan boeren, maar kwam weer terug naar Berghem. Naast boeren deed Bertus er nog van alles bij: zo kon hij o.a. goed timmeren, metselen en tuinieren.
De boerderij die familie Den Brok bewoonde is in 1783 gebouwd. In een eiken balk boven de schouw was dit jaartal aangebracht. In de balkconstructie, spanten en kap waren geen spijkers verwerkt. Voor alle verbindingen waren houten toogpennen gebruikt. Tussen keuken, 'herd' en schouw was een lemen muur opgetrokken. De scheiding tussen herd, 'goei' kamer en bedstee was met planken afgeschut.

Voor Bertus den Brok boerden Jan Brands (*1850) en Joanna van Schadewijk op die plek. Zij vertrokken in 1926.

No. 20
Willibrordus van den Heuvel (*1867) en Catrien van Uden.
Een kinderrijk gezin: Adriana, Franciscus, Maria, Joanna, Wilhelmina, Cornelia, Johannes C., Wilhelmus, Wilbrorda, Cornelus, Johannes H.
Vier dochters werden zuster. Drie bij de Orde van Schijndel, één bij de orde van Jezus, Maria en Jozef (JMJ).
De boerderij van familie Van den Heuvel

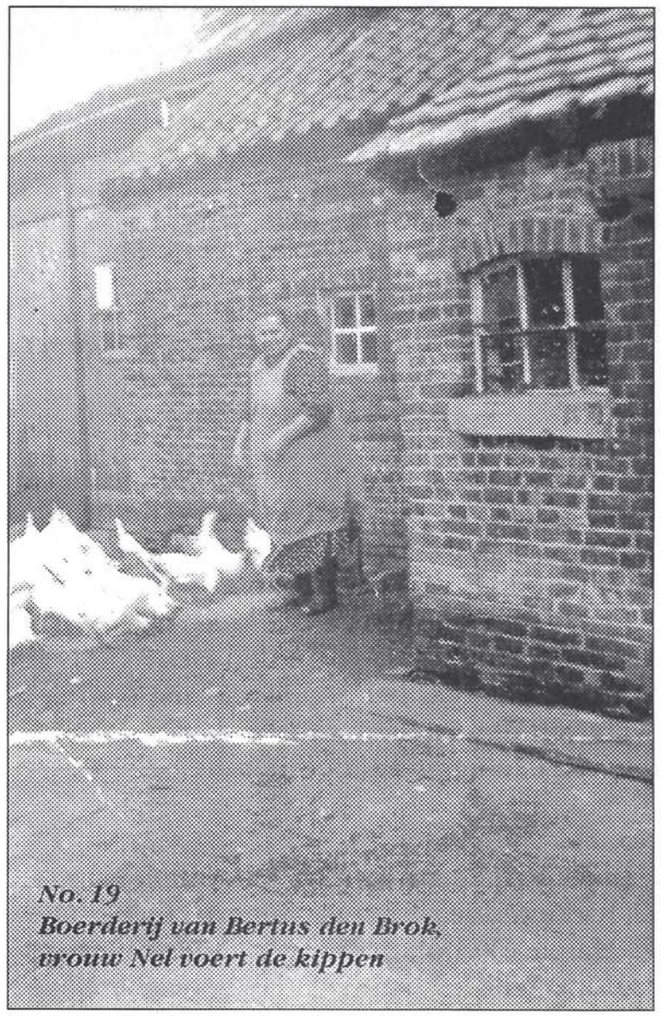
No. 19
Boerderij van Bertus den Brok, vrouw Nel voert de kippen

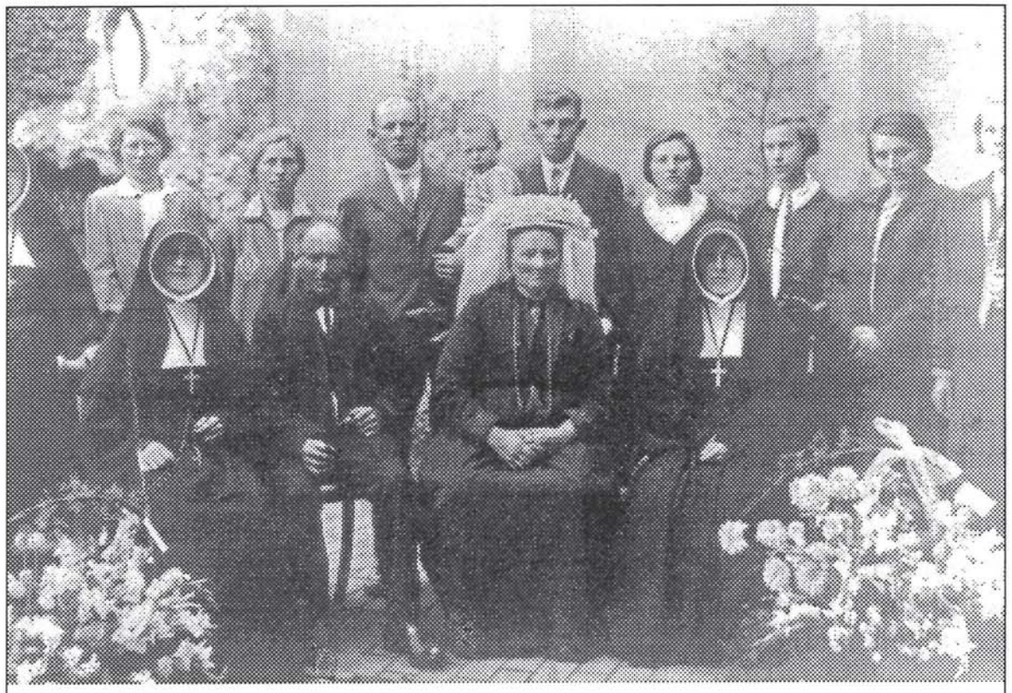

Op de familiefoto van Willibrordus van den Heuvel, boven v.l.n.r.: half zichtbaar zuster Van Schaijk (Orde van Schijndel), Mien van Uden (x Marcelus van den Heuvel), Marie van den Heuvel (x Marcellus Droomers), Frans van den Heuvel met op zijn arm zoontje Brordus, Wim van den Heuvel, Kee van den Heuvel (later zuster Willibrordio, Orde JMJ), Cato van den Heuvel (later zuster Renera, Orde van Schijndel), Marie van de Wiel (x Frans van den Heuvel). Zittend: Jana van den Heuvel (zuster Willibrorda, Orde van Schijndel), Willibrordus van den Heuvel, met poffer Catharina van Uden, Mina van den Heuvel (zuster Catrien, Orde van Schijndel.

stond in het Kruiwagenstraatje rechts, achter het huis van Bertus den Brok. Brord van den Heuvel was een flinke boer.
Zoon Wim (*1910) nam na het overlijden van zijn ouders het boerenbedrijf over. Wim trouwde met Marie van de Cammen.
Zij hadden vijf zoons en drie dochters: Toos, Cor, Willy, Ria, Rieky, René, Ad en Jan. Willy van den Heuvel (*1945), een zoon van Wim en Marie, heeft weer het bedrijf van zijn ouders overgenomen.
Willy van den Heuvel is thans de enige (echte) boer in Den Heihoek die nog een agrarisch bedrijf runt.

No. 21
Hannes van de Camp (*1875) en Beth Ermers.
Zij hadden drie dochters: Gerarda, Geertruida en Anna. Hannes kwam uit Haren. De boerderij van Hannes van de Camp stond net na de kruising Willandstraat-Den Heihoek-Schriekse Heistraat.

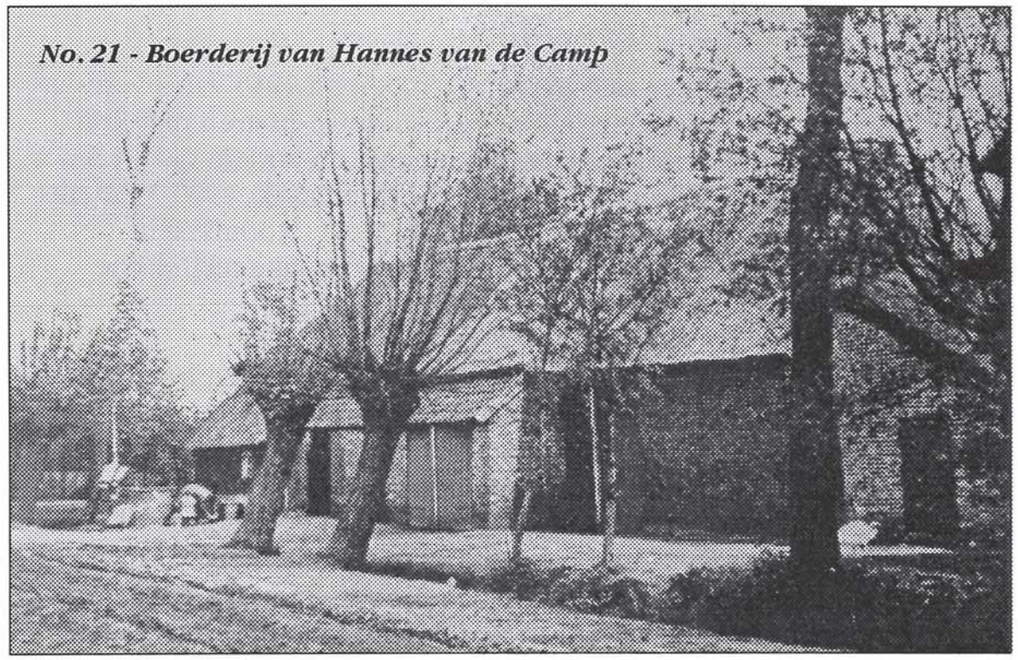

Een broer van Beth, Linnart Ermers, heeft Hannes het boerenbedrijf geleerd. Hannes hield er een aparte hobby op na: hij mestte kalkoenen. Met Kerstmis was dat goede handel. Linnart boerde heel zuinig, van verspillen hield hij niet. Als zijn paard op de weg moppen liet vallen stopte hij om de paardemoppen op te scheppen en mee naar huis te nemen. 't Was 'sund' ze nutteloos op straat te laten liggen en ze plat te laten rijden.

Reizigers die in Berghem in het Duurendseind op het station uitstapten en richting de hei woonden, liepen meestal door de Halve Morgensstraat en de Schriekse Heistraat huiswaarts. Het huis van Hannes van de Camp was een soort pleisterplaats, de koffie stond altijd 'bruin'. Hannes en Beth waren gastvrij en maakten graag een praatje. Daarom was het bij Van de Camp een verzamelpunt van het 'laatste nieuws'. Mensen die vanuit het dorp door de Willandstraat naar Herpen en Schaijk en omgekeerd richting Oss gingen, passeerden eveneens het huis van Hannes van de Camp en gingen er vaak even aan.

In 1946 werd de boerderij voortgezet door Jan van Loon (*1918) en zijn vrouw Anna van den Hurk, beiden uit Oss. Zes kinderen: Harry, Gerrit, Gonnie, Willy, Tonny en Theo.
Jan van Loon bouwde later naast de oude boerderij een nieuw woonhuis. De vroegere boerderij werd helemaal als schuur gebruikt. Thans woont zoon Gerrit (*1946) in het woonhuis.
De oude boerderij is inmiddels gesloopt.

Slot - na 1950

Evenals elders was men er zich in Den Heihoek na 1945 van overtuigd dat de 'oude tijd' met zijn vele (kleine) zelfstandige boeren niet kon voortduren. De veranderingen naar een nieuwe en andere tijd waren in feite lang voor 1940 ingezet. We mogen ons de periode 1900-1950 niet voorstellen als een tijd waarin alles hetzelfde bleef. Stoomkracht, elektriciteit en benzinemotor hadden reeds aanzienlijke technische veranderingen ingeluid.

Voor veel boerenzoons gold ook toen al, dat niet iedereen boer kon worden en dat er dus moest worden uitgezien naar andere mogelijkheden. We hebben gezien dat een kwart van de kostwinners zijn voornaamste inkomen niet uit het agrarisch bedrijf haalde. Van de jongeren gingen er velen in loondienst werken, in een fabriek of elders. Slechts een enkeling werd nog boerenknecht. De dochters zochten eveneens steeds meer werk buiten de landbouwsector. Na 1945 gingen steeds meer meisjes in de stad of in een fabriek werken. Het verder gaan studeren na de lagere school zou pas na 1950 op grotere schaal gebeuren.

De landbouw zou vooral na 1950 wat betreft de structuurverandering in een stroomversnelling terechtkomen. In Den Heihoek werd duidelijk merkbaar dat de vroegere agrarische situatie met zijn relatief kleine bedrijven en nogal wat keuterboeren definitief aan het verbrokkelen was. Een hele reeks factoren brachten de veranderingen in een stroomversnelling.

Hoessenboslaan 1996, gezien vanuit De Hei
Rechts de nieuwe boerderij van familie Van Loon,
op de plek waar Hannes van de Camp woonde

Wie momenteel in Den Heihoek rondloopt kan zich nauwelijks voorstellen dat amper veertig jaar geleden de aanblik vanaf de boerderij van Toon van den Hurk tot aan die van Hannes van de Camp totaal anders was.
Zelfs de straatnaam is veranderd; Den Heihoek is nu Hoessenboslaan!

Lambert van den Heuvel - Bert Akkermans

Met dank voor informatie en foto's:
Jo van der Heijden - Dien van Erp-van der Heijden - Driek Boeijen - Jos Broeksteeg - Frans Gremmen - Sjaak Gremmen - Thé van den Hurk - Jan van den Heuvel - Nelly van Rodijnen-den Brok - Adriaan den Brok - Riny Megens - Hans Loeffen, Wamberg-Berlicum - Piet Faassen - Bertus van Deutekom - Jeanne Ploegmakers-Brukx - Johan Hoeks - Antoon van den Heuvel.

Geraadpleegde bronnen en foto's:
Gemeentearchief Berghem - Streekarchief Oss; Archief Gemeente Oss; Documentatieafdeling en Stichting Boerderijonderzoek Openluchtmuseum Arnhem.

Heemschuur 'De Zonnenberg' dit jaar niet open

Door omstandigheden is heemschuur De Zonnenberg aan de Wooystraat in Herpen dit jaar niet te bezoeken. De schuur doet in de wintermaanden dienst voor het vee. Door de lange winter en het koude voorjaar kon het vee niet voor mei naar buiten. De tijd ontbrak om de ruimte schoon te maken en weer als bezoekerscentrum in te richten. Daarbij kwam dat de collectie incompleet was. Veel NCB-afdelingen in de regio vieren dit jaar hun 100-jarig jubileum. Een groot gedeelte van de boeren-gebruiksvoorwerpen en ambachtelijke gereedschappen zijn uitgeleend.
Rein Zonnenberg kan wel aan groepen een dia-presentatie van zijn voorwerpen vertonen.
Nieuw in zijn programma: fietstochten in de regio, langs natuurmonumenten en andere bezienswaardigheden.
Dia-presentatie en fietstocht op afspraak.

Rein Zonnenberg, Wingerd 7, Schaijk, tel. 0486-462039.

PAUSELIJKE ZEGEN

Dit is een zegen door de paus gegeven. Ook wel eens apostolische zegen genoemd. Er is doorgaans een 'volle aflaat' aan verbonden. Rechtens of krachtens speciale volmacht kunnen ook anderen bij speciale gelegenheden deze zegen geven. Zo kunnen bisschoppen in hun eigen bisdom drie maal per jaar deze zegen geven. Deze pauselijke zegen werd dikwijls aangevraagd om voor iemand speciale waardering uit te spreken. Op dit moment komt het in onze omgeving praktisch niet meer voor. Maar het bestaat nog wel. Wat de 'volle aflaat' betreft, kan het volgende wellicht wat verheldering brengen. Na het biechten moest men altijd nog de penitentie volbrengen. Onder penitentie verstaat men, dat men tracht het aangerichte kwaad weer goed te maken, te herstellen. Wanneer dat, door wat voor omstandigheden ook, niet meer kan, dan probeert men op een andere manier iets goeds te doen. Zo'n penitentie werd aan de biechteling opgelegd. De mogelijkheid bestond om een opgelegde penitentie om te wisselen tegen goede werken. Bijvoorbeeld in plaats van een pelgrimstocht maken naar Jerusalem een brug bouwen voor reizigers. Aldus verving het goede werk de boete (de penitentie). Met het gegeven dat men opgelegde boete gedeeltelijk kwijt gescholden kon krijgen omwille van het lijden van een martelaar bijvoorbeeld, is dit de oorsprong van de 'aflaat'.
Je zou het misschien zo kunnen zien: de kerk wil iedere mens zo royaal mogelijk laten delen in Gods vergevingsgezindheid. In een bepaalde periode (die nu achter ons ligt) heeft men dat o.a. gedaan door het verlenen van een (volle) aflaat. Alles was dan vergeven. Het spreekt ons niet meer zo aan, omdat wij uitgaan van een heel ander mensbeeld en ook van een heel ander Godsbeeld.

Pastoor A. van Genugten

Pagina 329

Afbeelding paus Pius XI.
Wed. Petronella van Iperen-van den Heuvel vraagt voor haarzelf en haar zoon de pauselijke zegen en volle aflaat.
Haar zoon is broeder Chrysostomus; zie Vagevenster nr. 6, januari 1995.

De afbeelding, uitgevoerd in prachtige kleuren, is aan hkv Berchs-Heem geschonken door familie Bimbergen, Parlevlietstraat, Berghem.

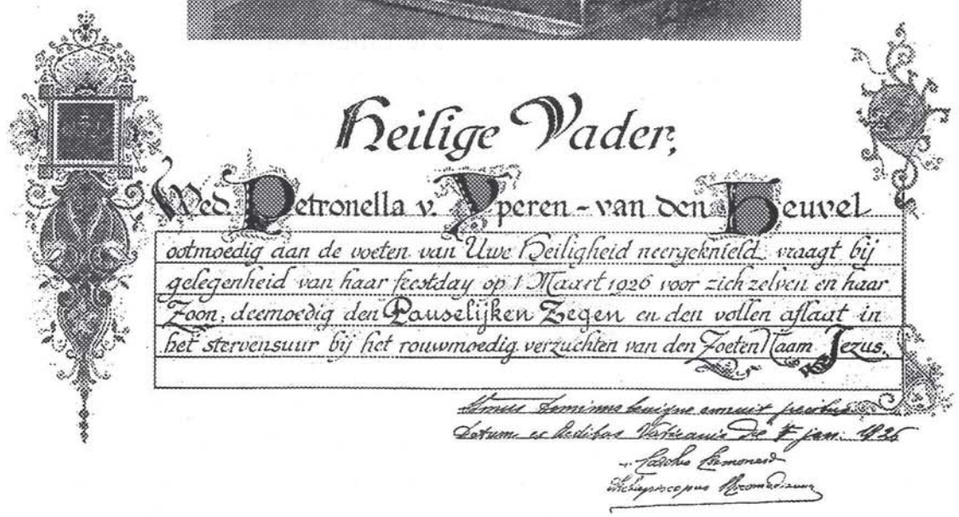

HET VERZAMELVIRUS

Ongeveer 25 jaar geleden kocht ik op een markt een paardehaam voor f 13,-. Er werd met opbod geboden. Ik denk dat ik toen besmet ben geraakt door het verzamelvirus. Boeren- en ambachtelijk gereedschap stralen iets uit wat ik niet goed kan uitleggen. De kracht zit hem in de krassen, deuken en slijtage van het gereedschap. Veel van deze werktuigen hebben het zichtbaar zwaar te verduren gehad. Ze hebben ervoor gezorgd dat vele monden werden gevuld en dat de wereld er veel mooier uit kwam te zien. Steeds meer mensen zien de schoonheid van het oude gereedschap in en gaan het verzamelen, hopende dat ze niet uit het oog verliezen waar en door wie het gereedschap werd gebruikt, want dat is zéér belangrijk! Zo kreeg ik van mijn overbuurman een tip dat er in Vlijmen iemand was overleden. De moderne tijd was aan hem voorbijgegaan. Deed praktisch nooit iets van de hand. Het was voor mij een buitenkans, dus snel er naar toe. Toen ik het erf opwandelde leek het of de tijd had stilgestaan. Een vervallen boerderij met loslopende kippen, oude schuren, waterput, weelderige heggen en een zanderige oprit. "Kijk maar of er iets voor je bijligt", zei de nieuwe eigenaar/erfgenaam. Ondertussen vernam ik dat de plaatselijke dokter ook al het een en ander mee had gekregen. Jammer, maar je kunt nu eenmaal ook niet alles hebben. In een hoek van een vervallen schuur lag een ronde bal, bijna zwart van kleur. Ik raapte het vieze ding op en dacht meteen aan Rein Zonnenberg, die ook zo'n bal bezit. Het was een zogenaamde beugelbal, die werd gebruikt tussen ±1900-1920. Daar stond ik dan met mijn gedachten in het verleden en een stukje geschiedenis in mijn handen. Verder vond ik nog een grenen voetenbankje, een beuken kruk, een zicht, klemmen voor mollen en vossen. Een bilhamer om molenstenen te scherpen, zware beitels om hout te kloven, lemen knikkers en een middenstandsdiploma uit 1946. Thuis aangekomen heb ik alle materiaal schoongemaakt, zonodig ontroest en in de was gezet. Geen leuk werk, maar het loont de moeite. De boer uit Vlijmen zal ik in ere houden voor het nageslacht, zijn naam zal ik ook bij de voorwerpen zetten.
Toch blij dat hij nooit iets kon weggooien.

Beugelen

Beugelen is al een heel oude spelvorm, op zestiende eeuwse prenten, afbeeldingen en schilderstukken vaak afgebeeld. Op het speelveld was een ring geplaatst. Met een slaghout moest men proberen de bal door die ring te werken. De bal en het slaghout waren meestal gemaakt van eikehout. Andere en exotische houtsoorten werden ook gebruikt. Slaghouten waren er in verschillende maten en soorten. Een 'sleger' had een plat slagvlak. Een 'schupke' had een langere steel, men hoefde niet zo diep te bukken. Beugelen was heel vroeger een elitespel. Na de zestiende eeuw werd het een volksgebruik. De elite schakelde over op een biljartspel. Na 1900 is het beugelspel bijna geheel verdwenen. In Noord-Brabant en Limburg heeft het zich tot op heden kunnen handhaven. In enkele plaatsen zijn er nog beugelclubs: o.a. Liempde, Hoogeloon en Veghel. In de recreatieve sfeer is er een opleving merkbaar, bij cafés worden weer beugelbanen aangelegd.

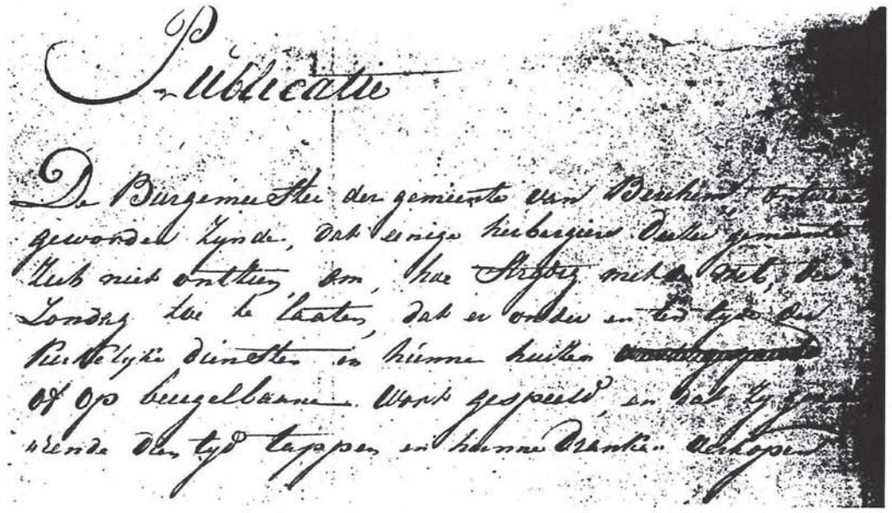

22 mei 1819. Burgemeester P. van Iperen stelt vast dat enkele herbergiers in de gemeente Berghem op zondag tijdens de Kerkelijke Diensten in hun huizen of beugelbanen tappen en drank verkopen. Dit is strijdig met de wet.

Het beugelspel werd gespeeld op een speelveld van 6 bij 10 meter. De ondergrond bestond uit een laag aangestampte leem van ongeveer 30 cm. Op ongeveer 3/4 van de baan was een ijzeren ring ingegraven die boven het speelveld uitstak. Het was de bedoeling de eiken bal door die ring te krijgen. Een eiken bal kostte rond 1900 f. 25,-.
De beugelbanen waren meestal in of bij een herberg te vinden. Het spel werd gespeeld door twee of vier personen. Kreeg men de bal met één slag door de beugel, dit noemde men 'posten', dan mocht men twee punten noteren. In twee of meer slagen dan scoorde men één punt. Verdere termen waren 'overslaan', 'kameren' en 'duimen'. Het spel ging tot 13 punten. De winnaar verdiende een borrel of een glas bier. Beugelen was een gezelligheidsspel en kon binnen en buiten worden beoefend.

Lambert van Hintum

Bronnen:
Rijke oogst van schrale grond, de Zuid-Nederlandse volkscultuur; Oud Brabants dorpsleven, Bernhard van Dam; Ach lieve tijd, de Meierijenaars en hun sport en vermaak; Ingekomen stukken gemeente Berghem, Streekarchief Oss.

Hoe wordt het verleden bewaard in de Brabantse archieven, bibliotheken en musea? Welke bodemschatten haalt een archeoloog allemaal uit de grond? Hoe kun je zelf bezig zijn met de geschiedenis van je eigen familie, plaats of streek? Wat komt er zoal kijken bij de restauratie van een historisch gebouw? Het antwoord op deze en vele andere vragen is te vinden tijdens de Drie Historische Dagen op 4, 5, en 6 oktober 1996 in het Provinciehuis te 's-Hertogenbosch.